

פועלי־ציון באוסטריה במלחמת העולם הראשונה והמאבק לאוטונומיה לאומית של יהודי גליציה ופולין

מבוא

רוב המחקרים שהתייחסו עד כה לפוליטיקה היהודית באוסטריה בשנות מלחמת העולם הראשונה ראו אור בקבצים שדנו בתולדות יהודי אוסטריה בפרקי זמן ארוכים. לכן, מטבע הדברים, הוקדש במחקרים אלה רק מקום מועט לעשייה הפוליטית היהודית במהלך המלחמה, חרף הריבוי והחשיבות של האירועים שהתרחשו בתקופה זו. רק בשנים האחרונות הופיע תיאור הקווים העיקריים של פוליטיקה זו בבירת האימפריה, במחקר רב־היקף של דוד רכטר.¹ מחקר זה נדרש להיבטים כלליים בתולדות פועלי־ציון באוסטריה, אך עדיין נותר מקום לבדוק את המאבק הפוליטי העיקרי של מפלגה זו בתקופה הנדונה, המאבק למען אוטונומיה לאומית ליהודי אוסטריה וליהודי פולין, וכן את עמדתה כלפי המאבקים הלאומיים בגליציה.

מלחמה

ב־28 ביולי 1914 הכריזה אוסטרו־הונגריה מלחמה על סרביה. 15 יום לפני כן, ב־13 ביולי, יצא לאור גיליון דער יודישער ארבייטער, בטאון פועלי־ציון, האחרון לשלוש השנים הבאות. במאמר הראשי בגיליון זה, 'מלחמה', באה לידי ביטוי עמדתה החיובית של המפלגה לגבי המלחמה שעמדה בפתח.² פועלי־ציון הלכו בדרכה של הסיעה הימנית של המפלגה הסוציאלי־דמוקרטית האוסטרו־גרמנית, שנקטה מדיניות פטריוטית וציידה בהשתתפותו של הפרולטריון במלחמה.³ לא היה זה מפתיע אפוא שבעקבות

1. D. Rechter, 'Neither East nor West: Viennese Jewish Politics in World War One',

Ph. D. Thesis, The Hebrew University of Jerusalem, 1994

2. דער יודישער ארבייטער, 21 (13 ביולי 1914). ברל לוקר העיד שהוא עצמו כתב את המאמר.

ראו: ב' לוקר, מקיטוב עד ירושלים - מסות, מאמרים ורשמי פעולות, ירושלים תש"ל, עמ'

29.

3. A. May, *The Passing of the Hapsburg Monarchy, 1914-1918*, Philadelphia 1966, .3

pp. 288-290. מולה עמדה הסיעה השמאלית של הסוציאלי־דמוקרטיה האוסטרית, בהנהגת

הקריאה הפטריוטית של דער יודישער ארבייטער התגייסו רוב חברי המפלגה - 70% לפי האומדן - לשורות הצבא האוסטרי.⁴

גיוס רחב זה הביא לפגיעה קשה במפלגה. לא זו בלבד שרבים מהחברים המרכזיים היו בין המתגייסים,⁵ אותם חברים מרכזיים שלא גויסו נותרו באזור הכיבוש הרוסי יחד עם רוב סניפי המפלגה.⁶ לכך נוספה גם העובדה שחברי לשכת הברית העולמית של פועלי-ציון עזבו את וינה והתפזרו לארבע רוחות השמיים.⁷ אין תמה אפוא שהוצאת העיתון המפלגתי הופסקה, וגם שאר הפעילות המפלגתית שותקה כמעט לגמרי.⁸ בתנאי דיכוי וצנזורה חמורה, ללא מנהיגות ותיקה ומוכרת, במנותק מהעורף הפוליטי, לא נותר לנשארים בווינה אלא להצמצם לתחום הסיוע וההסברה, בפרופיל נמוך ביותר.⁹

פרידריך אדלר שהתנגדה ל'סוציאליסטים הפטריוטים', כינוי גנאי בפיהם לסיעה הימנית במפלגה.

A. May, *The Passing of the Habsburg Monarchy*, pp. 292-295

4. ארכיון בית ברל, תיק פועלי-ציון, קופסה 9-10, *אידישער ארבייטער קארעספאנדענץ*, (י.א.ק.) ידיעות 1 (אוגוסט 1915); *דער יודישער ארבייטער*, 3-4 (ספטמבר-אוקטובר 1917), עמ' 16; לוקר, *מקיטוב עד ירושלים*, עמ' 29; מ' מינץ, *זמנים חדשים*, זמירות חדשות, בר ברוכוב 1914-1917, תל-אביב 1988, עמ' 15.

5. למשל גויסו יצחק קאנדעל (ששימש בתור מזכיר המפלגה), אנשל רייס (הגזבר), וחברים מרכזיים אחרים כמו שאול סאקאל, נאגלער, אברהם שמואל יוריס, לייב סושהיים, מיכאל קאהן. ארכיון בית ברל, תיק פועלי-ציון, קופסה 9-10, *אידישער ארבייטער קארעספאנדענץ*, (י.א.ק.) ידיעות 1 (אוגוסט 1915); *דער יודישער ארבייטער*, 3-4 (ספטמבר-אוקטובר 1917), עמ' 15-16.

6. המנהיגים המרכזיים שנותרו מאחורי קווי האויב הצארי היו מקס רונופלד וברל לוקר. למעשה, הסניפים הפעילים היחידים שנותרו בתחומי השלטון ההבסבורגי היו הסניפים בפראג ובווינה. הסניף בקראקוב לא הראה שום סימני פעילות. *דער יודישער ארבייטער*, 3-4 (ספטמבר-אוקטובר 1917), עמ' 16; לוקר, *מקיטוב עד ירושלים*, עמ' 29; מינץ, *זמנים חדשים*, עמ' 15; י' האלפרן, 'לתולדות פועלי-ציון בקראקא, ראשיתה של התנועה', בתוך: א' באומינגר, מ' בוסאק וג'מ גלבר (עורכים) *ספר קראקא - עיר ואם בישראל*, ירושלים תשי"ט, עמ' 273. לעדות פעילים שנותרו בשטחי גאליציה ובוקובינה תחת הכיבוש הרוסי על המצב שם ועל פעילותם שם בעת הכיבוש ומיד אחריו, ראו: ארכיון העבודה על שם לבון, חטיבה IV/104, תיק 6א, The Jews in Eastern Galicia; נ' בוקסבוים, 'פועלי-ציון אין עסטרייך (פראגמענטן)', אין: זרובבל (רעד.), *ידישער ארבעטער פנקס (צו דער געשיכטע פון דער פועלי-ציון באוועגונג)*, I, באנד ווארשע 1927, ז' 303-304.

7. מינץ, *זמנים חדשים*, עמ' 16; צביה בלשן, 'הברית העולמית של מפלגות פועלי-ציון, 1920-1907', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב 1992, עמ' 174-177.

8. D. Rechter, 'Neither East nor West', pp. 76-79; ארכיון בית ברל, תיק פועלי-ציון, קופסה 9-10; *דער יודישער ארבייטער*, 3-4 (יולי 1917), עמ' 16; נ' בוקסבוים, 'פועלי-ציון אין עסטרייך', עמ' 303.

9. D. Rechter, 'Neither East nor West', p. 78; S. Rudel, 'Poale Zion in Oesterreich wuend des Krieges', *Der judische Arbeiter*, December 1923, s. 31-33. מ' זינגר, 'מפלגת פועלי-ציון באוסטריה במלחמת העולם הראשונה', בתוך: 'כהן וד' סדן (עורכים), פרקי גליציה, ספר זיכרון לד"ר אברהם זילברשיין, תל-אביב תשי"ז, עמ' 252-262. פעילות ז'פ.ס.

בשנתיים הראשונות של המלחמה ניצחה על הפעילות הזאת מנהיגות חדשה, צעירה, שהתגלגלה לבירה מסיבות כאלה ואחרות. בראשה עמד מנדל זינגר (1890-1976),¹⁰ שהיה עד לאותה עת פעיל מפלגתי מן השורה.¹¹

בשנה הראשונה למלחמה הוסיפו פעילי המפלגה לתמוך באורח חד-משמעי במדיניות המלחמה האוסטרית.¹² אבל מסוף 1915 עד מאי 1917 עבר עליהם תהליך של רדיקליזציה. ההזדהות עם האגף הימני של הסוציאל-דמוקרטיה האוסטרית נעלמה ועל מקומה החלה לבוא הזדהות עם האגף השמאלי של הסוציאל-דמוקרטיה, שהתנגד למלחמה מראשיתה. איננו יודעים מתי בדיוק אירע המפנה בעמדת המפלגה. ייתכן כי התפתחות זו הואצה לאחר שברל לוקר עזב את אוסטריה, באביב 1916.¹³ אך אין ספק שתהליך הרדיקליזציה וההשמאלה של פועלי-ציון בווינה העמיק באווירה הפוליטית הנוחה יותר שנוצרה לאחר הכרתו של קארל, הקיסר האחרון לבית הבסבורג. במחצית השנייה של 1917 ובמהלך 1918 נמצאה המפלגה בתהליך של פוליטיזציה מוגברת, ובכלל זה הקרנה של תהליך ההשמאלה שעברו החברים בווינה על החברים שנותרו בחלקים המזרחיים של האימפריה, וכן של גידול מתמיד בפעילותה וגידול אטי אך מתמיד במספר פעיליה.¹⁴

שותקה אף היא. קיסמן, 'די יודשע סאציאל דעמאקראטישע באוועגונג אין גאליציע און בוקאווינע', די געשיכטע פון בונד, ניו יארק 1966, עמ' 473. על פעילות הסיוע של פועלי-ציון בפולין הקונגריסאית, ראו: בינה גארנצארסקה-קידרי, 'בחיפושי דרך, פועלי-ציון שמאל בפולין עד מלחמת העולם השנייה, תל-אביב תשנ"ו', עמ' 33-37.

10. עם פרוץ המלחמה עבר זינגר מברודי לווינה ושם נפסל לשירות צבאי מטעמי בריאות. הוא הועסק כמשך שנתיים כמבקר במשרד הממשלתי לעזרת פליטי המזרח בווינה. ב־1917 חידש בווינה את הופעתו של דער יודישער ארבייטער והיה לעורכו. הוא המשיך לעסוק בכך גם אחרי המלחמה. מנדל זינגר 1890-1976, תל-אביב 1977, עותק בארכיון לבון, IV-104-39.

11. D. Rechter, 'Neither East nor West', p. 78. ברל לוקר, שעבר מלכוּב לווינה, הצטרף אליו ברבע האחרון של 1915 והיה עמו עד אביב 1916. לוקר, מקיטוב עד ירושלים, עמ' 31-32. אין ספק שבחודשים אלה היה לוקר מנהיג המפלגה בווינה.

12. 'Zu den polnisch-judischen Beyiehungen, Erklarung', JAK, 5 (mitte september 1915), s. 1

13. לוקר, מקיטוב עד ירושלים, עמ' 31-32. הביטוי המובהק הראשון לשינוי העמדה היה בעת משפטו של פרידריך אדלר, שרצח את שטורגק (Sturgkh) באוקטובר 1916 והועמד לדין במאי 1917. פועלי-ציון צידדו עתה בעמדתו של פרידריך אדלר. זינגר, 'מפלגת פועלי-ציון באוסטריה במלחמת העולם הראשונה', פרקי גליציה, עמ' 261; A. May, *The Passing of the Habsburg Monarchy*, pp. 344-345

14. R. Kann, *The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in the Habsburg Monarchy, 1848-1918*, I-II, New York 1950, p. 231; May, *ibid.*, pp. 640-642, 649-651; D. Rechter, 'Neither East nor West', pp. 78-79; Rudel, 'Poale Zion in Oesterreich wuendend des Krieges', *Der judische Arbeiter*, December 1923, pp. 31-33

המדיניות הארצית ונסיונות למימוש הרעיון האוטונומיסטי

נסיונות ראשונים

כאמור לעיל, הסיוע לפליטי המלחמה ומשפחותיהם עמד במרכז הפעילות של חברי המפלגה בסוף 1914 ובמחצית הראשונה של 1915.¹⁵ אבל במחצית השנייה של שנה זו החלה גם פעילות פוליטית למימוש החזון האוטונומיסטי. חזון זה הדגיש ששוויון זכויות אזרחי איננו מספיק לפתרון השאלה היהודית והשוויון האמיתי של היהודים יושג רק כאשר יוענקו להם זכויות לאומיות פרסונליות, הווה אומר על בסיס השתייכות ללאום היהודי, ללא קשר לטריטוריה בה מתגוררים. אחד הגילויים הראשונים שלה נקשר ב'ועד להבהרת התביעות של יהודי המזרח' (Komitees zur Aufklärung ostjüdischer Fragen) שנוסד בווינה ב־1915, בהשתתפות נציגים ממגוון זרמים יהודיים.¹⁶ ועד זה הוקם לאור השינויים בחזית המזרחית - וכן על רקע עלייתה של האנטישמיות בווינה, ועל רקע הנחשול האדיר של הפליטים היהודים מגאליציה ומבוקובינה שהגיעו לבירה האוסטרית וסבלו ממחסור בדיוור ובמזון.¹⁷ נציגי פועלי-

ציון בוועד היו ברל לוקר ומאיר הניש. גילוי אחר של הפעילות הפוליטית המתחדשת הופיע לאחר שגליציה נכבשה מידי צבא הצאר ובקרב האוכלוסייה הפולנית שלה התעצמו התופעות האנטישמיות. ראשי הציבור היהודי באוסטריה פנו אז בתביעה לשלטון המרכזי שיפקח על שיקום גליציה ובוקובינה ולא יניח את המלאכה לשלטונות המקומיים, הנתונים בהנהגה פולנית. בין חותמי התזכיר בעניין זה היה יצחק שיפר (1884-1943), בשם פועלי-ציון.¹⁸ כמו

15. Rechter, *ibid.*, p. 78.

16. בראשונה של נתן בירנבאום, הברור והבהיר מכין אנשי הזרם האוטונומיסטי בווינה, הרב גרינוואלד ואדולף שטאנד. ראו: זינגר, 'מפלגת פועלי-ציון באוסטריה במלחמת העולם הראשונה', פרקי גליציה, עמ' 257; לוקר, מקיטוב עד ירושלים, עמ' 32. *American Jewish Year Book*, Philadelphia 1917, p. 112. על גרינוואלד ראו: Rechter, *ibid.*, pp. 224, 231. על שטאנד ראו: ג'מ גלבר, תולדות התנועה הצייונית בגליציה 1875-1918, א-ב, ירושלים 1958. על פעילותו בחודשים האחרונים לחייו ראו גם מ' הניש, 'יהודי גליציה שבוינה', פרקי גליציה, עמ' 405-408.

17. על שאלת הפליטים בווינה וטיפולם על-ידי ההנהגה היהודית המקומית, ראו: D. Rechter, 'Neither East nor West', pp. 93-134. על הפליטים בגליציה, בווינה והגלויות ראו: I. Schipper, "Żydzi Galicyjscy w dobie Wojny światowej (1914-1918)", w: I. Schipper, A. Tartakover, A. Haftka (wyd.) *Żydzi w Polsce Odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza oświatowa i kulturalna*, Warszawa 1936, str. 413-419; A. Tartakover, "Jewish Movements in Austria in recent Generations", J. Fraenkel (ed.), *The Jews in Austria*, London 1967, pp. 289-292.

18. ארכיון ציוני מרכזי (אצ"מ), Z3/155, 'An ein hohes k.u.k. Armee-Oberkommando'.

במקרה של הוועד להבהרת התביעות, גם שיתוף-פעולה זה עם 'גורמים בורגניים' נעשה בתמיכת ההנהגה הוותיקה של המפלגה, ובראש ובראשונה של שלמה קפלנסקי מלשכת הברית.¹⁹

בשלב מאוחר יותר נזעקה המפלגה למאבק על התרת השימוש ביידיש בהתכתבויות של החיילים היהודים. שימוש זה נאסר בנימוק שהמדינה אינה מכירה רשמית ביידיש, והדבר פגע באופן ממש בחיי היום-יום של האוכלוסייה היהודית בזמן המלחמה, ובמיוחד בחיילים היהודים ובבני משפחותיהם. מפלגה כפועלי-ציון, שרוב תומכיה נמנו עם החוגים היידישאים ורוב חבריה שירתו בצבא, לא יכלה לעבור על כך לסדר-היום,²⁰ ופעיליה היו שותפים נלהבים למאמץ ההסברתי הרלוונטי. בדרישה להכרת השלטונות בחוקיות השימוש ביידיש הובלעה, בעצם, גם דרישה להכרה ביהודים כמיעוט לאומי - המערכת המשפטית האוסטרית כרכה את שתי ההכרות זו בזו - מה גם שאיסור השימוש ביידיש הבהיר כי שוויון זכויות אזרחי ללא זכויות לאומיות ליהודי מזרח אירופה, הוא עניין פגום מטבע בריאתו.²¹

השאלה הפולנית

נפילת פולין הקונגרסאית וגליציה בידי מעצמות המרכז, בקיץ 1915, שבה ועוררה את העיסוק בשאלה היהודית הפולנית. הצורך בכך החריף לנוכח תופעות חוזרות

28 בספטמבר 1915. זו הייתה פעילותו המפלגתית האחרונה של שיפר הראויה לציון מיוחד טרם גיוסו. בגלל המחסור בחיילים גויס שיפר, המבוגר יחסית, ב-1916. הוא חזר לפעילות מפלגתית נמרצת ב-1918. 'ירשהוויט', 'ד"ר י. שיפער, זיין לעבן און שאפן', פון נאענטן עבר, מאנאגראפיעס און מעמוארן, ניו יארק 1955, ז' 203-204. ראו גם: ר' מאהלער, 'יידישע וויסענשאפטלער, ליטעראטן און פובליציסטן אין טארנע', אין: ר' מאהלער (רעד.), ספר טארנע, קיום און חורבן פון א יידישער שטאט, תל-אביב 1954, ז' 333-334.

19. ארכיון ציוני מרכזי (אצ"מ), A15/VIII/2c, קפלנסקי לאופנהיימר, 26 ביולי 1915. ראו גם: אצ"מ, 10/A161, מכתבו של רוזנפלד לאופנהיימר, 1 בספטמבר 1915, ובו הבעת תמיכה בפעילותו הפוליטית של אופנהיימר במסגרת 'הוועד למען המזרח', פעילות שנודעה לו באמצעות קפלנסקי.

20. דער יודישער ארבייטער, 2 (15 באוגוסט 1917), עמ' 2.

21. זו הייתה מטרת הפעילות של פועלי-ציון במפקד 1910. ש' אונגר, 'פועלי-ציון בקיסרות האוסטרית, 1904-1914', חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב 1985, עמ' 193-203. זינגר, 'מפלגת פועלי-ציון באוסטריה במלחמת העולם הראשונה', פרקי גליציה, עמ' 193-203. על התפתחות המערכת הפוליטית והחוקית האוסטרית והזיקה בין הלאום לבין היחיד ראו: R. Kann, *The Multinational Empire: Nationalism and National Reform in the G. Stourzh, 'Galten. Habsburg Monarchy, 1848-1918, II, New York 1950*. ראו גם: *die Juden als Nationalität Altösterreichs?*, *Studia Judaica Austriaca*, X (1984), s. 73-117

ונשנות של פוגרומים, גירושים והאשמות שהופנו נגד היהודים הן בפולין הרוסית והן בגליציה. עתה נפרשו באופן חד וברור שני חזונות על עתיד היהודים בחבלי הארץ האמורים: החזון הסתגלן או המתבולל, שדיבר על שוויון זכויות אזרחי נוסח מערב אירופה, תוך פתרון השאלה היהודית במסגרת פתרונה של השאלה הפולנית, והחזון האוטונומיסטי; פועלי-ציון היו מגויסים למען חזון אחרון זה והביעו את דברו ברהיטות.²²

אחד הביטויים המובהקים בעניין זה התרחש בעקבות הצהרה פומבית של ראשי מחנה המסתגלים בגליציה זמן קצר לאחר הכיבוש של מעצמות המרכז.²³ פועלי-ציון מיהרו לפרסם גילויי-דעת כנגד הצהרה זו והפיצו אותו בקרב החיילים היהודים בחזיתות שונות.²⁴ בגוף הדברים גינו פועלי-ציון האוסטרים את האנטישמיות בפולין הקונגרסאית, תוך הדגשה של חריפותה בהשוואה לגילויי האנטישמיות בגאליציה - הדגשה שהייתה מופרכת מעיקרה לנוכח האירועים החמורים שהתרחשו בגליציה ממש באותם ימים.²⁵

22. N. Stone, *The Eastern Front, 1914-1917*, London-Sydney-Auckland-Toronto 1975, pp. 154 ff. ; S. Hirschhorn, 'Żydzi Królestwa Polskiego podczas wojny światowej', w: I. Schipper, A. Tartakover, A. Haftka (wyd.) *Żydzi w Polsce Odrodzonej Działalność społeczna, gospodarcza oświatowa i kulturalna*, Warszawa 1936, str.458-ss, str.413-422
23. בהצהרה ביטאו נציגי היהודים בסיעות הפולניות ברייכסטאג הווינאי ובלנדטאג הגליצאי וכן נציגים של ראשי הקהילות הגדולות מגליציה את חזונם בדבר הפתרון לשאלה היהודית בפולין ובגאליציה. מהותו הייתה דרישה להענקת שוויון זכויות ליהודי פולין לפי הנוסח המערב אירופי. הם אף הדגישו שהפתרון לשאלה היהודית יהיה אך ורק במסגרת פתרון השאלה הפולנית הכללית. *Polen, Wochenschrift für polnische Interessen*, 9/7/15. 'Erklärung', S. 20-22; Henryk Piasecki, *Sekcja żydowska PPSD y Partia Socjalno-Demokratyczna, 1892-1918*, Wrocław 1982, str. 310-314
24. זינגר, 'מפלגת פועלי-ציון באוסטריה במלחמת העולם הראשונה', פרקי גליציה, עמ' 261; לוקר, *Judische Rundschau* - מקיטוב עד ירושלים, עמ' 32-33; הניסיון לפרסם את גילויי-הדעת ב-"*Judische Rundschau*" הברלינאי, באמצעות קפלנסקי, לא עלה יפה. אצ"מ, Z3/155, קפלנסקי הרמן, 21 באוקטובר 1915 והרמן לקפלנסקי, 26 באוקטובר 1915. ההצהרה פורסמה ב-"*Judische Arbeiterkorrespondenz (J.A.K.)* 5 (אמצע ספטמבר 1915), עמ' 1-5, 'Zu den polnisch-jüdischen Beziehungen Rudel, 'Poale Zion in Oesterreich während des Krieges', *Der jüdische Arbeiter*, December 1923, s. 31. חלקו הגדול והמרכזי של גילויי-הדעת הודפס בימון הוורשאי העברי הצפירה, תחת הכותרת 'יהודי המזרח', ב-6 בינואר 1916. הציטטות הבאות הן מהפרסום בשפה הגרמנית.
25. F. Golczewski, *Polnisch-jüdische Beziehungen 1881-1822, eine Studie zur Geschichte des Antisemitismus in Osteuropa*, Wiesbaden 1981, s. 122-128, 131-137; 'Aus den Kriegstagebuch eines polnischen Juden', *Süddeutsche Monatshefte*, 13 (feb. 1916), s. 835-840

הכותבים טענו כי יש לזהות את האנטישמיות הפולנית עם האגפים הבורגניים הראקציוניים של התנועה הלאומית הפולנית ועם בעלי הנטייה הפוליטית הרוסופילית. שלילת זכויותיהם של היהודים, הוסיפו וקבעו, היא עניין של הבורגנות הפולנית, הרואה את המעמד הבינוני היהודי כמתחרה טרדני. מדובר בחלק מן המאבק של הבורגנות הפולנית נגד הבורגנות היהודית. ואם לא די בכך, הכותבים גם הביעו את דעתם, כי הבורגנות היהודית מעוניינת בטשטוש הזהות הלאומית היהודית, ולכן היא עושה יד אחת עם המעמד הבינוני הפולני.²⁶

פועלי-ציון הדגישו כי התפתחותה של פולין חופשית ובריאה תלויה בתנאים שיוענקו ללאומים החיים על אדמתה. 'שלום יציב, לאורך ימים, בין האוכלוסייה הפולנית ובין האוכלוסייה היהודית', נאמר בגילויי-הדעת, 'אפשרי בתנאי שהמיעוט היהודי הגדול יזכה לא רק בשוויון זכויות פוליטיות אלא גם באוטונומיה מלאה בנושאים לאומיים'. לעומת זאת, שוויון זכויות אזרחי בעלמא אינו מבטיח שוויון אמתי והוא מתכון להמשך המאבקים בין שתי הקבוצות. העם היהודי בפולין, הוסבר במפורש, אינו מסתפק בהבטחת השוויון האזרחי כתמורה להתבוללות כפויה. בהסתמך על עצם גודלו, על תרומתו הכלכלית ועל התפתחותו התרבותית, העם היהודי דורש את זכויותיו הלאומיות במלואן. הענקת זכויות לאומיות, הבהיר גילויי-הדעת, פירושה הכרה במקום המרכזי של האוכלוסייה היהודית בחברה בפולין.²⁷

פועלי-ציון גם הסבירו כי בפולין הישנה זכו היהודים ל'זכויות לאומיות ואוטונומיה',²⁸ וכי מסורת פולנית זו נזנחה רק בשל חלוקת פולין והיחלשותה.²⁹ עכשיו, כאשר האומה הפולנית מצויה בתהליך של התחזקות בצל מעצמות המרכז, היא חייבת לחדש את מסורתה הסובלנית כקדם ולהעניק ליהודים זכויות לאומיות. פולין משוחררת, כך פועלי-ציון, היא פולין שמשחררת את עצמה, על סמך עקרונות הדמוקרטיה ומתן 'חירות לאומית לכל העמים הדרים על אדמתה'.³⁰ גילויי-הדעת האמור השתלב בדיון הכללי שהתנהל במרכז אירופה בקשר לשאלה היהודית בפולין.³¹ פועלי-ציון תקפו בדיון הזה, שוב ושוב, את פרקליטי הפרוגנוזה

26. 'התקרבות השכבה היהודית הבורגנית על רקע כלכלי לשכבה השלטת בעם הפולני, ביטלה את ההתקרבות על הרקע התרבותי ... המתבוללים הטיפו להתבוללות לאומית, להימנעות בעם השולט ולוויתור מרצון על היהודיות של האומה'. ראו: J.A.K., 5 (Mitte september 1915), 'Zu den polnisch-jüdischen Beziehungen'

27. J.A.K., 5 (Mitte september 1915), 'Zu den polnisch-jüdischen Beziehungen'

28. J.A.K., 5 (Mitte september 1915), 'הדגשה במקור.'

29. J.A.K., 5 (Mitte september 1915); *Die Juden im Kriege*, s. 73

30. J.A.K., 5 (Mitte september 1915); *Die Juden im Kriege*, s. 75

31. E. Zechlin, *Die deutsche Politik und die Juden im Ersten Weltkrieg*, Göttingen 1969, s. 155-223; Eleonore Lappin, 'Der Jude - Monographie einer Zeitschrift' Ph.D. Thesis, The Hebrew University, Jerusalem 1995, pp. 69-85; Golczewski,

האסימילטורית של יהודי מזרח אירופה. עצם הדרישה להתבוללות גמורה בתמורה לשוויון זכויות אזרחי בטרטוריות פולניות הניעה את ברל לוקר לכתוב את מאמרו 'חוקיה הכללים של ההתבוללות ויהודי מזרח אירופה', שפורסם בנובמבר 1916 בכתב-העת *Der Jude* בעריכת בובר.³² במאמר זה מתפלמס לוקר עם שבעה חוקים 'אובייקטיביים' של התבוללות שהציג אוטו באואר, ועם קביעתו של באואר לאור החוקים הללו, כי היהודים הם בין המיעוטים שצפויים להתבוללות.³³ לוקר מנתח כל חוק וחוק, מתייחס בעיקר ליהודי גליציה, ומגיע למסקנה, היפה לדעתו לכלל היהודי מזרח אירופה, שרוב מניינו ובניינו של העם היהודי לא יתבולל. הוא מסכם את טיעונו בשש קביעות עיקריות.

ראשית חוכמה, ההיבט הדמוגרפי. מספרם המוחלט של יהודי מזרח אירופה, שבעה מיליון יהודים לדברי לוקר, עומד כסכר איתן מול נחשול ההתבוללות. כלומר, יהודי המזרח, בעצם המוניותם, שומרים על זהותם האתנית, בניגוד ליהודי המערב, שמניינם, לכל היותר, כמה מאות אלפים. כאשר יהודי מזרח אירופה עוברים בנחשול אדיר של מהגרים אל המרכזים החדשים שלהם במערב היבשת, הם מעתיקים לשם את דפוסייהם הקודמים. עובדה היא שהם שבים ומתיישבים, גם במערב, בריכוזים המוניים וצפופים. שנית, לוקר נדרש לטענתם של חוזי ההתבוללות, המדגישים שמספרם המוחלט של יהודי מזרח אירופה הוא אכן גדול מאוד, ובכל זאת הם בגדר מיעוט. לוקר הדגיש בעניין זה כי המספרים האבסולוטיים המרשימים הם טעות אופטית שמקטינה את משקלם האמיתי של היהודים. פיזור היהודים במזרח אירופה, הסביר, הוא תוך כדי ריכוז. מהיותם אוכלוסייה עירונית, הם מהווים תמיד מיעוט ניכר במקום מושבם, לעתים קרובות עד כדי כך שהם מהווים רוב יחסי - ובמקרים לא מועטים, אפילו רוב מוחלט. הדבר בולט במיוחד בגליציה,³⁴ הדגיש, ואף אם נוכחות היהודים בערים בינוניות וקטנות עלולה להצטמק ברבות הימים, הרי אגב כך מועתק מרכז הכובד של החיים היהודיים אל הערים הגדולות, רבות האוכלוסין. המבנה החברתי של היהודים בערים הגדולות והרכבו מסייעים דווקא לשמור על הזהות היהודית הנפרדת ולגבש את התודעה הלאומית היהודית בערים כאלה.³⁵

s. 139 u. ff; H. Feldstein, *Polen und Juden, Ein Appell von Herman Feldstein mit einem Vorwort von Horfrat Josef Sare*, Wien n.d. 1915

B. Locker, 'Die Allgemeinen Gesetze der Assimilation und die Ostjuden', *Der Jude*, I (1916), s. 504-529. התרגום העברי: 'חוקיה הכללים של ההתבוללות ויהודי מזרח אירופה', בתוך: ב' לוקר, בחבלי קיום ותקומה, ירושלים תשכ"ד. המאמר הופיע בנובמבר 1916, לאחר שלוקר עזב את וינה (במחצית הראשונה של 1916) אך מקומו יכירנו בפולמוס על ייחודם הלאומי של יהודי גליציה ובוקובינה.

O. Baauer, 'Die Bedingungen der nationalen Assimilation', *Kampf*, Wien 1912, heft 6. לפי: Locker, 'Die Allgemeinen Gesetze', s. 507 u. ff.

.32 Locker, *ibid.*, s. 515 u. ff. בעברית - לוקר, בחבלי קיום, עמ' 87.

.33 Locker, *ibid.*, s. 519-521. בעברית - לוקר, שם, עמ' 90.

מכאן הגיע לוקר לקביעה השלישית שלו. האימפקט של תהליכי המודרניזציה של פולין על היהודים והדינמיקה הקפיטליסטית המתלווה לתהליכים אלה, כתב, רק מגבירים את הפיתוח של התודעה הלאומית היהודית. תהליכי הקפיטליזם מגבירים את התחרות בין הקבוצות השונות ותוך כדי כך היסוד הלאומי הולך ובוטל. לוקר הכיר בהטרוגניות של יהדות מזרח אירופה, באי־היותה מקשה אחת. הוא תיאר יהדות זו כמורכבת מקבוצות שונות באופיין, מהן נוחות להתבוללות ומהן שאינן נוחות לכך, אך הסביר כי הנכונות להתבוללות ולא־ימוץ של זהות אתנית זרה הולכת ופוחתת בקטגוריה הראשונה - בקרב יסודות חברתיים כדוגמת האינטליגנציה, הפקידות או הבורגנות הזעירה. היפוכו של דבר ביסודות החברתיים הבלתי נוחים להתבוללות, ההולכים ומתעצמים בתור שכאלה. על־פי ניתוחו של לוקר, חסידי ההתבוללות מגלים שאימוץ זהות פולנית אינו מחסן אותם מאיום האנטישמיות במציאות של דינמיקה קפיטליסטית ותחרות מתגברת. לא זו בלבד, אמצעי תעבורה מודרנית ההולכים ונפוצים, כמו הרכבת, סמל המודרנה הנעה קדימה בפרץ של אנרגיה, תורמים לגיבושם של איי הריכוזים היהודיים הפזורים במזרח אירופה לכדי רשת של קהילות המצויות עתה בשיח אינטנסיבי זו עם זו. כתוצאה מכך המרחק הגאוגרפי ממלא תפקיד שולי יותר ויותר בחיי הציבור היהודי. מסילות־הברזל קירבו את מקומות היישוב השונים של ארצות שלמות זה לזה, וחיצוקן את הקשר בין אוכלוסיות יהודיות בודדות. אמצעי התקשורת החדשים הם בגדר מהפכה שממזרת את ממד המרחק ומגבירה את ממד האינטראקציה התוך־יהודית. קהילה קטנה בפאתי פולין, או בשולי גליציה, יכולה להתחבר אל המרכזים היהודיים הגדולים תוך פרק זמן קצר. ומכיוון שמשילות־הברזל הן ילדות הקפיטליזם, והקפיטליזם מביא להרחבת הפריסה שלהן, הנה לנו הוכחה שהתיעוש והקפיטליזם לא יגבירו את הדמיון בין יהודי מזרח אירופה ובין היהודים של מערב היבשת. נהפוך הוא, ככל שיעמיקו תהליכי התיעוש והמודרניזציה כך ילך ויגבר הגיבוש של התודעה היהודית העצמית תוך שיח פנימי ותוך אינטראקציה פנימית.³⁶

המודרניזציה, לדידו של לוקר, מסייעת גם להעצמתו של צופן תקשורת פנים־יהודי, שפת היידיש. השוני של שפה זו מהשפות הסלבויות הסובבות אותה, מצד אחד, והאפשרויות לאינטראקציה רחבה של דובריה, מצד אחר, מגבירים את ערך השימוש בה ולא מפחיתים אותו. שפת היידיש המתפתחת היא כלי פונקציונלי כדאי ועיל. היא מקשרת בין יהודים המרוחקים זה מזה מאות ואלפי קילומטרים, הדרים בסביבות לשוניות שונות.³⁷

גם הבחינה התרבותית, מוסיף וטוען לוקר, מסכלת את התמזגותם של המוני היהודים

36. Locker, *ibid.*, s. 521-522, 527-528. בעברית - לוקר, שם, עמ' 92-94.

37. Locker, *ibid.*, s. 527-528. בעברית - לוקר, שם, עמ' 88, 92-94.

בהמוני בני עמים אחרים. המרחק התרבותי וראיית התרבות ההמונית הזרה כתרבות נחזתה בדרך-כלל, מפרידים את הקבוצות האתניות זו מזו ובוודאי אינם תורמים לגיבושן יחדיו.

אחרון אחרון, הפרולטריון היהודי אינו יוצר קשרים עם הפרולטריון הלא-יהודי. הריכוז של הפרולטריון היהודי בענפי כלכלה מסוימים, שונים מענפי הכלכלה שפועלים בני קבוצות אתניות אחרות מרוכזים בהן, אינו מאפשר אינטגרציה. הואיל והפועלים היהודים אינם עובדים בצוותא עם הפועלים הלא-יהודים, אלא במקרים מועטים, כל אחת מהקבוצות מפתחת ומעצבת תודעה נפרדת משלה, המבוססת על צרכיה ועל בעיותיה שלה.³⁸

לוקר תפס אפוא את תהליכי הקפיטליזם והמודרניזציה כגורמים לחיזוקה של התודעה הלאומית היהודית. לשיטתו, ככל שיתגברו תהליכים אלה כך תתעצם התודעה הלאומית. וכיוון שתהליכים אלה היו במזרח אירופה בעיצומם, הוא צפה לנציונליזציה גוברת של היהודים ולא להתבוללותם. בתוך כך הוא ייחס לתופעות אנטישמיות מקום שולי יותר בעיצוב התודעה הלאומית, בשונה מהתפיסה הקטסטרופולית הקלסית של סירקין או של בורוכוב. הציבור היהודי המזרח-אירופי, ובכלל זה הפרולטריון היהודי, הם, לידו של לוקר, ציבורים דינמיים, בעלי עוצמה, המפתחים את אמצעייהם במאבק ובתחרות עם קבוצות אחרות. הציבור הזה אינו מתגלה כחסר-אונים וממילא אינו נדחק מכל עמדותיו.

לוקר הוכיח אפוא באותות ובמופתים שהמציאות הגליציאית והמזרח-אירופית אינה מוליכה לתהליך התבוללות בלתי-נמנע, אלא לנציונליזציה גוברת, ואילו הדרישה של המחנה הלאומי הפולני להתבוללות היהודים נובעת מצרכים פוליטיים מניפולטיביים ולא מניתוח המציאות. כך הסביר, ביתר בהירות, גם מקס רוזנפלד (1884-1919), בכיר ההוגים של פועלי-ציון האוסטרים. לפי ניתוחו של רוזנפלד היה בגליציה, ארץ רבת לאומים, מתאם ברור בין השפעה פוליטית לבין שיוך לאומי, ואילו העוצמה הפוליטית הוענקה לחוגים פולניים. מצב זה לא התקבל ללא עוררין ולכן נוצר עימות לאומי חריף על עוצמה פוליטית ועל שליטה כלכלית.³⁹

תוצאותיו של מפקד האוכלוסין שנערך בגליציה ב-1910 הצביעו על קיומן של שלוש קבוצות לאומיות עיקריות שאף אחת מהן לא הגיעה לרוב מוחלט: 3,731,861 פולנים, 3,379,616 רותנים ו-871,906 יהודים.⁴⁰ פירוש הדבר היה כמעט תיקו בין הרותנים והפולנים, ביתרון קל של הפולנים. אבל הסטטיסטיקה הרשמית הציגה את ההרכב האתני הבא: 4,672,500 פולנים, 3,208,092 רותנים ו-90,114 גרמנים.⁴¹

³⁸ Locker, *ibid.*, s. 525-526. בעברית - לוקר, שם, עמ' 91.

³⁹ M. Rosenfeld, *Polen une Juden*, Berlin und Wien 1917, s. 7.

⁴⁰ שם, עמ' 8.

⁴¹ שם.

בהצגה זו צורפה, כמוכּוּן, האוכלוסייה היהודית אל הלאום הפולני וכך נעשו הפולנים, בעזרת הסטטיסטיקה, לרוב מוחלט בגליציה, חרף היותם רוב יחסי בלבד בחבל ארץ זה.⁴² לכן ברורה הסיבה לדרישת הפולנים להתבוללות היהודים בגליציה. אדרבה, רוזנפלד הדגיש כי הדבר נכון שבעתיים במזרח גליציה, לנוכח הטענה הרתנתית כי הפולנים אינם מהווים שם רוב, לא בעיר ולא בכפר.⁴³

במקביל לציון סירובם של הפולנים להכיר ביהודים כמיעוט לאומי ורצונם לבולל את היהודים כדי להפוך אזורים רב-לאומיים ל'פולניים', הזכיר רוזנפלד מגמה הפוכה: דחיית היהודים והפרדתם מהכלל הפולני כ'אחרים', שיש להתגונן מפניהם. ההנהגה הלאומית הפולנית, הבהיר רוזנפלד, ראתה את התחרות בין הפולנים לבין היהודים במעמד הביניים כבעלת אופי לאומי. התחרות תלך ותגבר, ולכן לא תהיה נטולת גילויים אנטישמיים. מנהיגים פולנים, הדגיש, ראו ככורה המציאות לא רק את עצם התחרות אלא גם את יציאת היהודים ממנה וידם על התחנתה. קיצורו של דבר, רוזנפלד תיאר נטייה לבלוע את היהודים לצורך מטוים ולשמרם בנפרד מבלי לפרוש עליהם את חסות ההגנה של הכלל הפולני, מטעמים אחרים.⁴⁴ האינטרס היהודי חייב אפוא, לשיטתו, תביעה להכרה בפסיפס הלאומי של פולין ושל גליציה, לצמצום ההשפעה הפוליטית הפולנית ולהענקת השפעה כזאת לקבוצות לאומיות אחרות.

בגילוייה־הדעת של פועלי-ציון, הנזכר לעיל, לא נכללה התייחסות מפורשת לרעיון העצמאות של הטריטוריות הפולניות או לאפשרות של אוטונומיה פולנית, מכל סוג שהוא, בחיק אימפריה גדולה, במסגרת מה שכונה הפתרון האוסטרו-פולני.⁴⁵ נזכרה שם 'זכותו של כל עם ועם לחירות לאומית ולהגדרה עצמית בלתי מוגבלת', ובכלל הזכאים היה, כמוכּוּן, העם הפולני. אבל לבד מכך דובר על 'העמים השכנים שלנו

42. שם, עמ' 7-9.

43. שם, עמ' 25.

44. שם, עמ' 33-41.

45. על הפתרון האוסטרו-פולני ראו: A. May, *The Passing of the Habsburg Monarchy*, pp. 154-169, 367-371, 503-510; W. Conze, *Polnische Nation und deutsche Politik im Ersten Weltkrieg*, Köln-Graz 1958, s. 60-77; M. Handelsman, 'Les Efforts de la Pologne pour la Reconstruction d'un État indépendant', in: M. Handelsman, *La Pologne, sa Vie Économique et Sociale pendant la Guerre*, Paris 1933, pp. 133-274; S. Kutrzeba, 'La Question Polonaise pendant la Guerre Mondiale', in: M. Handelsman, *La Pologne, sa Vie Économique et Sociale pendant la Guerre*, Paris 1933, pp. 3-132; H. Lemke, *Allianz und Rivalität, die Mittelmächte und Polen im ersten Weltkrieg (bis zur Februarrevolution)*, Wien-Köln-Graz 1977, s. 178-251; G. Shanafelt, *The Secret Enemy: Austria-Hungary and the German Alliance, 1914-1918*, New York 1985, pp. 89-93; C. Capasso, *La Polonia e la Guerre Mondiale*, Rome 1927, pp. 45-63

במאבקם לשחרור לאומי, ובהגדרה זו נכללו בבירור הרתונים, שניצבו מול התנועה הלאומית הפולנית בעימות הולך ומחריף לקראת התנגשות.⁴⁶ כן נתבעו זכויות לאומיות לעמי המיעוט, ובראש ובראשונה ליהודים. כל ההבחנות האלה הגבילו את אופי האוטונומיה והזכויות של העם הפולני, לדידם של פועלי-ציון, ונזכרו מאז ואילך כבסיס לכל התייחסות של המפלגה לשאלה הפולנית.⁴⁷

הסעיף המרכזי בהכרזת המישה בנובמבר 1916 של הקיסר הגרמני וילהלם ושל הקיסר האוסטרו-הונגרי פרנץ-יוזף דיבר על כינונה בעתיד של מדינה פולנית. בהכרזה לא הוזכרו לא מועד הכינון, לא הגבולות, לא העקרונות החוקתיים, ולא היחס אל המיעוטים במדינה האמורה. ההכרזה הביאה לשינוי במערך המאבקים הפוליטיים של היהודים בפולין הקונגרסאית ובגליציה.⁴⁸ בראש ובראשונה, מפני שאחת מתוצאותיה היה 'צו לארגונה של החברה היהודית הדתית', שפורסם מטעם שלטונות הכיבוש הגרמני בפולין. צו זה העניק ליהודי פולין מעמד מוכר של מיעוט דתי והסדיר את המבנה הארגוני של הקהילות היהודיות בתחום הרלוונטי.⁴⁹ רוזנפלד ראה בו בסיס

J.A.K., 5 (Mitte september 1915); *Die Juden im Kriege*, s. 75. ⁴⁶

⁴⁷ ראו למשל: דער יודישער ארבייטער, 1 (1 בפברואר 1918), עמ' 10.

⁴⁸ על הצהרת נובמבר ראו: P. Roth, *Die Politische Entwicklung in Kongrebpolen während der deutschen Okkupation*, Leipzig 1919, s. 43-52; L. Grosfeld, 'La Pologne dans les Plans impérialistes allemands pendant la grande guerre 1914-1918 et l'acte du 5 Novembre 1916', *La Pologne au X Congrès International des Sciences Historiques à Rome*, Académie Polonaise des Sciences, Institut d'Histoire, Warszawa 1955, pp. 327-356; L. Grosfeld, *Polityka państw centralnych wobec sprawy polskiej w latach pierwszej wojny światowej*, Warszawa 1962, str. 146-268; S. Filasiewicz, *La Question Polonaise pendant la Guerre Mondiale, Recueil des Actes diplomatiques*, Traits et Documents concernant la Pologne, Tome Deuxième, Paris 1920, pp. 57-58; Capasso, pp.

111-133

⁴⁹ Roth, *Die Politische Entwicklung*, s. 167; F. Oppenheimer, 'Organisationsstatut der jüdischen Gemeinden in Polen', *Neue jüdische Monatshefte*, 1 (1916-1917), S. 87-88; M. Ringel 'W Sprawie Gmin żydowskich w Polsce', *Miesięcznik żydowski*, Marzec 1931, Str. 248-355; M. Ringel, 'Ustawodawstwo Polski Odrodzonej o Gminech żydowskich', w: I. Schipper, A. Tartakover, A. Haftka, (wyd.) *Żydzi w Polsce Odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza oświatowa i kulturalna*, Warszawa 1936, str. 242-248; Hirschhorn, str. 485-503; Zosa Szajkowski, 'The German Ordinance of November 1916 on the Organization of Jewish Communities in Poland', *Proceedings of American Academy for Jewish Research*, Vol XXXIV (1966), pp. 111-139 דוקטורים בפולין ליטא בימי הכיבוש הגרמני (1914-1918), 'בראילן, כד-כה (תשמ"ט), עמ' 153-117; א' גוטסמן, קהילת ורשה בין שתי מלחמות העולם, אוטונומיה לאומית בכבלי החוק והמציאות 1917-1939, תל-אביב 1997.

מתאים לבניית האוטונומיה הלאומית הפרסונלית. אכן, היהודים הוכרו בצו כמיעוט דתי ולא לאומי, אך תחומי הפעילות של הקהילות לא הוגבלו לענייני דת לבדם. הם כללו חינוך ועזרה סוציאלית באופן שיצר אפשרות לעיסוק בסדרה ארוכה של נושאים, לרבות סידורי עבודה וטיפול במהגרים. המבנה הארגוני שנקבע בצו היה מדרגי, מבוסס על מערך מקומי וארצי כאחד, ורוזנפלד מצא בו יתרונות לא מעטים. זה היה, לדעתו, בסיס נוח לבחירת הנהגה כללית של יהודי פולין שתדרוש, בבוא העת, הכרה חוקתית ביהודים כמיעוט לאומי.⁵⁰ יתרונו הגדול של הצו היה נעוץ אפוא בעצם האפשרות ליצירת ארגון רשמי של כלל יהודי המדינה לקראת העלאת תביעות פוליטיות. אדרבה, רוזנפלד דרש הקמה של ארגון כזה לכל היהודים באימפריה האוסטרית.⁵¹ הקהילה היהודית באוסטריה נועדה לשמש, לפי רוזנפלד, כתא הבסיסי של האוטונומיה היהודית הלאומית העתידית, ולכן נתבעה דמוקרטיזציה שלה. פירוש הדבר היה השתתפות של כלל השכבות היהודיות בהנהגת הקהילה (וממילא צירוף של נציגי הפרולטריון וההמונים דוברי היידיש לשכבה הדקה של ההנהגה הקיימת). במשתמע הובעה בכך גם ראייה של הקהילות כזירה למלחמת המעמדות. לדידו של רוזנפלד, תפקיד הקהילה בעם היהודי האקסטרטוריאלי היה כתפקיד הטריטוריות הלאומיות בעמים הטריטוריאליים ובשל כך נדרש שינוי בצביון הדתי-פילנתרופי של הקהילה היהודית.⁵² הוא הוסיף והסביר איך יתאגדו הקהילות במסגרות אזוריות וארציות ובארגון כלל-ממלכתי שבראשו תעמוד מועצה. זו תהיה הנציגות העליונה של המיעוט היהודי, שתהיה זכאית להטיל מסים למימון פעילותה ותטפל בעניינים התרבותיים, בשאלה הלשונית בכללותה, בהבטחת נציגות הולמת למיעוט היהודי בכל המוסדות הממלכתיים הנבחרים (מועצות עירוניות, 'לאנדראט' ו'רייכסראט'),⁵³ ובמיוחד בעניינים הכלכליים. רוזנפלד הדגיש בעניין זה כי התחרות הכלכלית המתנהלת בגליציה מעוגנת במתחים לאומיים בין פולנים, יהודים ורותנים, אלא שהפולנים והאוקראינים מוכרים כלאומיים, ונהנים משימוש במכשירים חוקיים בהגנה על מטה לחמם. חיוני אפוא שגם היהודים יזכו במכשירים כאלה.⁵⁴

50. M. Rosenfeld, *Polen und Juden*, s. 48-52; M. Rosenfeld, 'Die neue jüdische Gemeinideverfassung in Polen', *Der Jude*, Bd I (1916-1917), S. 578-583
 נכתב על-פי הזמנתו של ליאו הרמן, שראה ברוזנפלד מומחה בר-סמכא לניתוח השאלה היהודית הפולנית ולדרישות אוטונומיסטיות של היהודים מול הפולנים. ראו: אצ"מ, Z3/157, הרמן לרוזנפלד, 30 בנובמבר 1916.

51. ראו, למשל: דער יודישער ארבייטער, 4 (1 בספטמבר 1918), עמ' 2-3.

52. מ' ראזענפעלד, 'די יודישער ארבייטער און דאס פראבלאם פון דער נאציאנאלער אויטנאמיע', דער יודישער ארבייטער, 14 (1 בספטמבר 1918), עמ' 1.

53. שם, שם.

54. שם, שם. ראו גם: M. Rosenfeld, 'Für eine nationale Autonomie der Juden in Österreich', *Der Jude*, s. 290-297

זמן קצר אחרי הכרזת שני הקיסרים הוקמה מועצה מדינית פולנית (Rada Stanu), ותוכנית המבנה שלה הגבירה מאוד את הדאגות של הזרמים הלאומיים היהודיים, ובכלל זה של פועלי-ציון האוסטרים, בכל הנוגע לעתיד היהודים בפולין. הכללים שנקבעו לבחירת חברי המועצה לימדו שאין כמעט סיכוי לכלול ביניהם יהודים.⁵⁵ בתנאים אלה ראה רוזנפלד משנה חשיבות בהיאחזות בקצה החוט שסיפק ה'צו לארגונה של החברה היהודית הדתית'.

כצפוי, במקביל להכרזת שני הקיסרים על הקמתה של מדינה פולנית בשטחי פולין הקונגרסאית הוכרז בווינה על ממשל עצמי מורחב בגליציה - אות ברור לכך שגליציה לא תיכלל במדינה הפולנית העתידית.⁵⁶ ההנהגה הפולנית בגליציה, שהחלה במשא-ומתן על הרחבת האוטונומיה של ארץ-כתר זו, לא הסכימה לשנות את מעמד היהודים ולהכיר בהם כבמיעוט לאומי שלישי, לצד הפולנים והרותנים.⁵⁷ לא בכדי חששו אפוא פועלי-ציון כי הרחבת האוטונומיה בגליציה תביא להענקת סמכויות יתר ללאום הפולני. הם התנגדו גם לדרישה הרותנית לבתר את גליציה לשתי מדינות-כתר, פולנית במערב ורותנית במזרח. היהודים אינם רוצים להחליף דיכוי של רוב אחד בדיכוי של רוב אחר, העיר רוזנפלד בעניין זה.⁵⁸

הוא הוסיף כי בנסיבות הנוכחיות היהודים הגליצאים נתונים בין הפטיש הפולני לבין הסדן הרותני וראוי להם לשמור על עמדה נייטרלית.⁵⁹ עמדה כזאת, אמר, מונעת טענות מצד שני העמים הנצים ואפילו עשויה להניב פירות ברוכים בשל החיזור של שני הצדדים אחר היהודים. על-פי ניתוחו של רוזנפלד, הדרישה להתבוללות היהודים

55. Zechlin, s. 205; M. Rosenfeld, *Polen und Juden*, s. 54-56; גוטרמן, עמ' 76; ' שאצקי, 'ידישע פאליטיק אין פוילן צווישן די צוויי וועלט מלחמות', יידן אין פוילן, ניו יארק 1946, עמ' 208-209.

56. A. May, *The Passing of the Habsburg Monarchy*, p. 371; Z. A. B. Zeman, *The Break-up of the Habsburg Empire 1914-1918, A Study in National and Social Revolution*, London 1961, pp. 100-101, 105-110, 150-151; Handelsman, *La Pologne*, sa Vie Economique et Sociale pendant la Guerre, p. 214; Filasiewicz, *La Question Polonaise pendant la Guerre Mondiale*, pp. 60-62

57. Zechlin, *Die deutsche Politik und die Juden im Ersten Weltkrieg*, s. 199-201;

Roth, *ie Politische Entwicklung*, S. 41; May, *ibid*, pp. 371-374; Schipper, Rosenfeld, *Polen und Juden*, S. 43-46; Michael Lozynskyj, *Comment les Polonais comprennent leur Liberté*, Appendice: *Les Aspirations des Polonais devant l'opinion publique française*, Lausanne 1916; Michel Lozynskyj, *Die Schaffung einer ukrainischen Provinz in Österreich*, Berlin 1915; Michael Lozynskyj, *Les 'Droits' de la Pologne sur la Galicie, Exposé des faits historiques sur lesquels les Polonais basent leurs prétentions sur la Galicie*, Lausanne 1917

59. Rosenfeld, *Polen und Juden*, s. 43-44

בחברה הפולנית מוכיחה לא רק את הזדקקותם של הפולנים ליהודים, אלא גם את נכונותם, בנסיבות מסוימות, לקבל את היהודים כבעלי-ברית כשרים. אדרבה, כך אירע, לדידו של רוזנפלד, בבחירות למועצה העירונית בווארשה ב־1916.⁶⁰ ברור בעליל כי בדבריו אלה התעלם רוזנפלד מהעובדה שהכרזה על נייטרליות הייתה כקבלה חלקית של התביעות הרוטניות (שהכירו בהרכב הלאומי המשולש של גליציה) וכשיליה מובהקת של טענות הפולנים (שראו את גליציה ככולה שלהם). נקיטת עמדה נייטרלית הייתה אפוא נקיטת עמדה לטובת צד אחד במאבק - הרוטנים.

מטבע הדברים, פועלי-ציון, ורוזנפלד בראשם, תבעו שהרחבת האוטונומיה הגליציאית תיעשה לפי העיקרון הפרסונלי ולא לפי העיקרון הטריטוריאלי. נקל היה להם להבין שרק בדרך זו יוכלו למנוע את הרחבתה של השליטה הפולנית ואת דחיקת היהודים דווקא ברגע שבו צריך להבטיח את קיומם הכלכלי כחלק משיקום הכלכלה של האזור. הם תבעו אפוא את שיתוף היהודים בממשלת גליציה,⁶¹ וכן הקמה של מערך קהילתי מדרגי במסגרת ארגון כלל-ארצי, עם סמכויות מורחבות בענייני חינוך ובענייני חברה כאחד.⁶²

כך או כך, העקרונות החדשים לניהול גליציה שגובשו בווינה הכירו בחבל ארץ זה כדו־לאומי, עם רוב פולני ומיעוט רוטני או אוקראיני.⁶³ היהודים לא זכו לשום הכרה קיבוצית וסופחו אל הרוב הפולני. ההסדר המוצע גם קיצץ מאוד בסיכויים לבחירה של נציגי יהודי הפרלמנט הגליציאי.⁶⁴

כאמור לעיל, פועלי-ציון האוסטרים לא יצאו בשום הצהרה חגיגית או תביעה חד־משמעית בנוגע לעצמאות פולין. כל אימת שנתבקשו או חשו צורך להתייחס לכך, הם הסתפקו בהפניה לגילויי־הדעת שלהם ב־1915 ולתזכיר של לשכת הברית העולמית של פועלי-ציון אל הוועד ההולנדר־סקנדינבי.⁶⁵ אגב כך ניכר שהם צופים בתהליך

60. שם, עמ' 43-46.

61. דער יודישער ארבייטער, 1 (יולי 1917), עמ' 3.

62. M. Rosenfeld, *Polen und Juden*, s. 58-63. דער יודישער ארבייטער, 'פאר א יודישען קאנגרעס אין עסטרייך', 15 ביולי 1917, עמ' 9.

63. M. Handelsman, 'Les Efforts de la Pologne', p. 215-217.

64. M. Rosenfeld, 'Die Sonderstellung Galiziens und die Juden', *Neue jüdische Monatshefte*, Jahrgang, 10/25.2.18, s. 211-214; *JAK*, III Jahrgang, No 3 (Mai 1917), s. 3-5.

65. M. Rosenfeld, 'Die Europäische Polenfrage und die Polnische Judenfrage', *Der Jude*, 1917-1918, s. 652-653. ראו למשל גם: דער יודישער ארבייטער, 15 (1 ביולי 1917), עמ' 3. שם, מס' 2, עמ' 3-1. על התזכיר, ראו: בלשן, עבודת דוקטור, עמ' 195-200, 223-251. לא ידוע לי על קשרים הדוקים בין שרידי המפלגה באוסטריה לבין לשכת הברית, שקפלנסקי שימש כדובריה. על הקשרים בין לשכת הברית לבין הפארבאנד הפולני, ראו: גארנצארסקה, בחיפושיו דרך, עמ' 45-47.

תחייתה של פולין בחרדה ובדאגה עמוקה, מתוך השלמה עם מציאות בלתי־נמנעת. במרוצת 1918, כאשר היה ברור לכל שפולין עצמאית היא בגדר עובדה מוגמרת, רבו אמנם ביטויי ה'הזדהות עם המאבק לשחרור של העם הפולני',⁶⁶ אך בעת ובעונה אחת התרבו גם ביטויי הדאגה וההסתייגות מהמאבק לנוכח המספר הגדל והולך של קורבנותיו היהודים.

בסוף 1917, לאחר שהרפובליקה העממית האוקראינית הכירה בלאום היהודי, יצאו פועלי־ציון בביטויי אהדה לרפובליקה חדשה זו תוך הקנטשה של ההנהגה הלאומית הפולנית.⁶⁷ הסכמי השלום בברסט - שההנהגה הפולנית במלואה גינתה אותם בכל פה בשל ההעברה של אזור חלם מידי פולין לידי אוקראינה - זכו גם הם לביטויי אהדה של פועלי־ציון. אך המפלגה לא הייתה מאוחדת בעמדתה בכל הנוגע להסכמים אלו. נציגי שלושה סניפים (קראקוב, טארנוב ונובי־סאנץ) במערב גליציה, אזור שאופיו הפולני לא הוטל בכלל בספק, נועדו להתייעצות בקראקוב בניצוחו של יצחק שיפר, ופרסמו בעקבותיה גילוי־דעת בשם 'מפלגת פועלי־ציון ממערב גליציה'. הם גינו במסמך זה את הסכמי ברסט, בשל מסירת חלם לאוקראינה, ובהמשך לכך הצטרפו הסניפים המערב־גליציאיים להפגנות של מפלגות פולניות נגד ההסכם.⁶⁸ מזכירות המפלגה בווינה הגיבה על כך בחריפות, בגלל עצם העניין וגם בשל התארגנותם של הסניפים המערב־גליציאיים נגד עמדותיה הרשמיות של המפלגה.⁶⁹

לנוכח עמדתן השלילית הברורה של המפלגות הפולניות ביחס לזכויות הלאומיות של היהודים,⁷⁰ דרשו פועלי־ציון באוסטריה להעלות את הטיפול בשאלה היהודית הפולנית בוועידת השלום המתוכננת. בשלב זה היה ברור להם כי לחץ בינלאומי הוא למעשה הדרך היחידה לספק ליהודים זכויות לאומיות בפולין המתחדשת.⁷¹ כצפוי, עמדה זו עוררה התנגדות כללית של המפלגות הפולניות, שהגדירו את השאלה היהודית כעניין פנימי וטענו שאין לסבול התערבות בינלאומית בנוגע אליה.

בשלהי 1917, כאשר הועלתה בפרלמנט האוסטרי האפשרות שגליציה תסופח למדינה הפולנית החדשה, הרחיב בטאון המפלגה בהצגת העמדות של המתנגדים לסיפוח (נציגים רותנים, גרמנים, צ'כים) ומיעט בהתייחסות לעמדת המחייבים, נציגי

66. דער יודישער ארבייטער, 3-4 (15 במרס 1918), עמ' 18.

67. שם, 'פוילען און אוקראינער', 15 בנובמבר 1917, עמ' 10.

68. א' כאמעט, 'פועלי־ציון אין סאנץ, (1905-1918)', אין: ר' מאהלער (רעד.), ספר סאנץ, תל־אביב 1970, ז' 404-405; Schipper, str. 420.

69. העתק של גילוי־הדעת: אצ"מ, Erklärung, Z3/172; גינוי הנהגת המפלגה: דער יודישער ארבייטער, 3-4 (15 במרס 1918), עמ' 18. הצנזורה פסלה את גילוי־הדעת הרשמי של המפלגה, שלא הגיע לידי, אך עצם ההוקעה של עמדת סניפי מערב גליציה אומרת דרשני.

70. שם, 3-4 (15 במרס 1918), עמ' 18.

71. שם, 1 (1 בפברואר 1918), עמ' 10.

הפולנים. בהקשר זה בלט מאמרו של זינגר, שתמך חד-משמעית בנאומו של נציג בוקובינה ברייכסראט בווינה. הנציג עצמו, שטראוכר, היה יהודי לאומי והוא תקף בחריפות את תביעותיהם הפוליטיות של הפולנים והגליצאים ואת יחסם לשאלה היהודית.⁷² גם אם הדברים לא נאמרו במפורש, אין ספק שמרכז המפלגה התנגד לקריעתה של גליציה מהאימפריה האוסטרית ולסיפוחה למדינה הפולנית, הכופרת בזכויות הלאומיות של המיעוטים, ובכללם היהודים.⁷³

פועלי-ציון והניסיון לארגן קונגרס של יהודי אוסטריה

הניסיון להציב בראש הציבור היהודי באוסטריה הנהגה מוסכמת אחת - בלשון התקופה, הניסיון לארגן תנועת קונגרס יהודי - ראוי להתייחסות בשתי מסגרות עיקריות: האחת פנימית, ועיקרה המשך החתירה לאחדות ולהקמה של גוף מייצג מרכזי של יהדות אוסטריה, שראשיתה במאה ה-19; והאחרת חיצונית, לאמור, ראית הניסיון הזה כחיקוי לדגם נפוץ של ארגון קונגרסים יהודים על בסיס כלל-ארצי.⁷⁴ בדצמבר 1916 הועלתה בעיתונות הציונית באימפריה האוסטרית-הונגרית תביעה נחרצת לכנס קונגרס של יהודי אוסטריה בדומה למקבילה האמריקנית. כנזכר לעיל, כחודש

72. שם, 6 (1 בדצמבר 1917), עמ' 7. על ביטויי האוסטרופולנים ביחס לסיפוח גליציה לפולין

הקונגרסאית ראו: Filasiewicz, *La Question Polonaise*, p. 78.

73. דער יודישער ארבייטער, 6 (1 בדצמבר 1917), עמ' 7; שם, 7 (15 בדצמבר 1917), עמ' 5.

74. D. Rechter, 'Neither East nor West', pp. 191-205; D. Rechter, 'Autonomy and its Discontents: The Austrian Jewish Congress Movement, 1917-1918', *Studies in Contemporary Jewry*, XII (1996), pp. 161-184. כלל-עולמית, ראו: O. Janowsky, *The Jews and Minority Rights (1898-1919)*, New York 1966. על קונגרס יהודי ארצות-הברית ראו: J. Frankel, 'The Jewish Socialists and the American Jewish Congress', *YIVO Annual of Jewish Social Science*, XVI (1976), pp. 202-341. רוסיה 1862-1917, תל-אביב תשמ"ט, עמ' 566-567, 570, 579-580. על מקומם של ברוכוב ופועלי-ציון האמריקנים בתנועת הקונגרס, ראו: מינץ, *זמנים חדשים*, עמ' 145-158, 253-269; על קונגרס יהודי רוסיה, ראו: מ' אלטשולר, 'הניסיון לארגן כינוס כלל-יהודי ברוסיה אחר המהפכה', *העבר*, יב (תשכ"ח), עמ' 75-89. על הניסיון לארגן קונגרס של יהודי גרמניה, ראו: י' טורי, 'נסיונות לניהול מדיניות יהודית בגרמניה, (1893-1918)', *ציון*, כח (תשכ"ג), עמ' 165-205. J. Toury, 'Organizational Problems of German Jewry, Steps Toward the Establishment of a Central Organization (1893-1920)', *L.B.I.Y.B.*, XIII (1968), pp. 57-90; M. Lamberti, 'The Attempt to Form a Jewish bloc: Jewish Notables and Politics in Wilhemian Germany', *Central European History*, vol. III (1970), pp. 73-93.

לפני כן פורסמה הכרזתם של שני הקיסרים על עתיד פולין, ובהמשך לכך הוברר שגליציה תישאר במסגרת האימפריה האוסטרית, כמסגרת מדינית נפרדת מפולין הקונגרסאית. ממילא התעורר אפוא צורך בצעדים שיבטיחו את הזכויות הלאומיות של המיעוט היהודי באימפריה.⁷⁵

מקס רוזנפלד, בכיר ההוגים של פועלי-ציון באוסטריה, לא חסך בנימוקים בזכות כינוסו של קונגרס. שוויון הזכויות האזרחי הנוכחי של יהודי אוסטריה, הסביר, הוא על הנייר בלבד; אין משמעות אמיתית לאמנציפציה אזרחית ללא זכויות לאומיות, כאשר היהודים מנועים מלנהל את חייהם בידיש, לחנך את ילדיהם בשפה זו או לארגן את קיומם הכלכלי ולנהלו בהתאם לצורכיהם. במסגרת החוקית הקיימת, הוסיף רוזנפלד, יש עדיפות למספר אומות באימפריה, והאומות הגדולות מדכאות את האומות הקטנות (כדרך שמתגלה ביחסים בין הפולנים והיהודים בגליציה).⁷⁶ לאור הצורך לשנות מצב זה, מצד אחד, ולאור ההתארגנות הלאומית של יתר עמי אוסטריה, מצד אחר, קרא אפוא רוזנפלד להזדרז בארגון הציבור היהודי באוסטריה בתנועה המונית שתבטיח את הפוליטיזציה של היהודים. המוניותה של התנועה הזאת, קבע, תהיה מדד להצלחתה.⁷⁷

רוזנפלד הציע לכלול בסדר-יומו של הקונגרס שלושה עניינים: (1) מתן מעמד מוכר לידיש (וממילא ביטול האיסור על השימוש בה בהתכתבות), הן כשפת לימוד בבת-יספר והן כשפת קשר עם השלטונות; (2) ארגון הקהילות היהודיות בפדרציות ארציות שייצגו את האוכלוסייה היהודית על שכבותיה הרחבות. (3) השיקום של גליציה ובקובינה.⁷⁸ המשמעות הפוליטית של שלושת הסעיפים האלה הייתה הענקה של אוטונומיה לאומית פרסונלית ליהודים, ביטול ההוראות המפלגות לרעה את היהודים במישור הלאומי (וכתוצאה מכך גם במישור האזרחי), וארגון הקהילות לא כיחידות דתיות אלא כיחידות לאומיות-עממיות.⁷⁹ השמעת קולם של היהודים בעניין השיקום של גליציה נועדה להעמיד את הציבור היהודי במדרגה שווה לזו של הפולנים והרותנים, שני הציבורים הלאומיים הגדולים המוכרים על-פי חוק בגליציה. אלה כבר הביעו את חזונותיהם, המנוגדים, בקשר לעתיד גליציה ודרכי שיקומה.

75. D. Rechter, 'Neither East nor West', p. 206; D. Rechter, 'Autonomy and its Discontents', p. 163

76. מקס רוזנפלד במאמרו: 'פאר א יודישען קנגרעס אין עסטרייך', דער יודישער ארבייטער, 1 (15 ביולי 1917), עמ' 9. והשוו: M. Rosenfeld, 'Für eine nationale Autonomie der Juden in Österreich', *Der Jude*, s. 290-297

77. דער יודישער ארבייטער, 1 (15 ביולי 1917), עמ' 9-10.

78. שם, 1 (15 ביולי 1917), עמ' 10.

79. ש' אונגר, תנועת העובדים הציונים ופועלי-ציון בקיסרות האוסטרית 1898-1914, תעודות, עמ' 113-114; אונגר, פועלי-ציון בקיסרות האוסטרית, עמ' 190-194; M. Rosenfeld, 'Für eine nationale Autonomie der Juden in Österreich', *Der Jude*, s. 290-297

רוזנפלד הדגיש כי עצם הקיום של תנועות יהודיות דומות במהותן במדינות שונות, משני עברי המתרס, מלמד כי השאלה היהודית היא שאלה עולמית הזקוקה לפתרון כולל.⁸⁰ עם זאת, הוא נמנע מלציין זאת במפורש בסדר-היום שהציע, כנזכר לעיל. כן נמנע מכל התייחסות לשאלת ארץ-ישראל או לרצון בפתרון גלובלי של השאלה היהודית. הסיבה לכך נקשרה, מן הסתם, בנאמנות של פועלי-ציון האוסטרים למעצמות המרכז ובאיר-ציון להיחשד בשיבוש היחסים בין אוסטריה ובין האימפריה העות'מאנית. עובדה היא שעם השינוי הרשמי של המדיניות האוסטרית בשאלת ארץ-ישראל החלו פועלי-ציון האוסטרים להביע דרישות בעניין הגירה, התיישבות ואוטונומיה של היהודים בארץ-ישראל וגם אז לא חרגו בהרבה מהמדיניות האוסטרית הרשמית.⁸¹

רוזנפלד לא פסל שותפים פוטנציאליים שלא ראו את פתרון השאלה היהודית בטריטוריאליזציה, אך פסל את אלה שלא ראו את הבעיה היהודית כבעיה לאומית-פוליטית המצריכה פתרון בדרכים משפטיות-לאומיות. ביתר פירוט, סדר-היום שהציע פנה למכנה משותף שהיה עשוי לכלול הן את ז'פ.ס. והן את הציונים אך לא את ההנהגה של הקהילות היהודיות הגליצאיות.

ב-15 ביולי 1917 חודשה ההופעה של **דער יודישער ארבייטער**, לאחר שלוש שנות הפסקה, ובגיליון הראשון פורסמה עמדתו של רוזנפלד בעניין הקונגרס היהודי. בו ביום קיבלה התנועה הציונית באוסטריה החלטה ברוח דומה,⁸² ובכך נוצר בסיס לשיתוף-פעולה. מאמר המערכת בגיליון השני של **דער יודישער ארבייטער** צידד בהצטרפות פועלי-ציון לתנועת הקונגרס, יחד עם יסודות חברתיים ומעמדיים יהודיים אחרים, וציין שזה חלק מקידום המאבק המעמדי נגד האליטה המתבוללת. בהתאם לכך נאמר שם כי 'השגת זכויות לאומיות בניגוד לרצונה של הנהגת הקהלים הנוכחית איננו רק הישג לאומי, אלא גם חלק מהמאבק המעמדי'.⁸³

כנגד עמדה זו ועמדתו של רוזנפלד, הושמעו מיד טענות שאין לפעול בשיתוף עם חוגים של הבורגנות המתבוללת, נטולת ההכרה הלאומית. אלדר (שלום אדלר רודל?) ביקר את הנסיונות של האגף המתון בציונות האוסטרית 'לפתות' את הנהגת הקהלים להצטרף לקונגרס המתוכנן. המטרה צריכה להיות יצירה של תנועת קונגרס המונית, טען, בלי פשרות עם ההנהגה המתבוללת.⁸⁴

80. **דער יודישער ארבייטער**, 1 (15 ביולי 1917), עמ' 10.

81. שם, 9 (15 ביוני 1918), עמ' 2-4. על אוסטריה והשאלה הארץ-ישראלית, ראו: I. Friedmann, 'The Austro-Hungarian Movement and Zionism, 1897-1918', *J.S.S.*, XXVII (1965), pp. 147-248.

82. D. Rechter, 'Autonomy and its Discontents', p. 1; D. Rechter, 'Neither East nor West', pp. 212-215.

83. **דער יודישער ארבייטער**, 2 (15 באוגוסט 1917), עמ' 3.

84. שם, 3-4 (ספטמבר-אוקטובר 1917), עמ' 12.

בוועידת המפלגה בקראקוב, בדצמבר 1917, התעורר ויכוח על מקומם של פועלי-ציון בתנועת הקונגרס. מציג התזיסים אמר: 'אנו מברכים על הרעיון לקרוא לקונגרס של כל היהודים שיציג את עמדתו לגבי היהודים בפולין ובאוסטריה. בקונגרס תוצג לראשונה זעקת התלונה של עמנו נגד המלכות ששיבשה לנו כל ניסיון של שיקום לאומי, ולא התייחסה בדרך-ארוץ לצרכים הכלכליים, הפוליטיים והתרבותיים של ההמונים. הקונגרס של כל יהודי אוסטריה צריך לנקוט עמדה לגבי מדינת הלאומים האוסטרית. הוא ישלול את הצדקת קיומה על היסודות שהיא בנויה עליהם ויסייע למיעוטים של המלכות האוסטרית בעיצוב אוסטריה חדשה ובריאה, שכל אומה תוכל לחיות בה על-פי עקרון ההגדרה עצמית, ותוכל להחליט על גורלה. הקונגרס יציג בפני העולם את פשיטת-הרגל של ההתבוללות היהודית, ויהיה הנציג החדש של המוני העם היהודי. אנו צריכים להקפיד שהקונגרס יושבת על יסודות דמוקרטיים. הוא יהיה פרלמנט יהודי אמיתי והפועלים היהודים יהיו מיוצגים בו במספר ראו, ... יצהיר על קיומו של העם היהודי, יניח את היסודות לבניית האוטונומיה היהודית, ויפקיע מידי הפלוטוקרטיה היהודית את הסמכות על הקהילות היהודיות'.⁸⁵ התזיסים עצמם הציבו את פועלי-ציון האוסטרים לצד האגף הרדיקלי של התנועה הציונית האוסטרית, בראשות שטריקר, אשר תבע תנועה המונית, שתציג דרישות לאומיות מפורשות בשם יהודי אוסטריה בכללותם.⁸⁶

מציג התזיסים, וכן מנדל זינגר, תבעו אפוא להצטרף לקונגרס בעל אפיונים המוניים ולאומיים יחד עם הציונים, ללא כל פשרה - לא עם אלה שלא רצו להכיר ביהודים בתור לאום וגם לא עם אלה שהיו מוכנים להתמקח על היקף התנועה.⁸⁷ אבל אפילו עמדה זו לא נראתה רדיקלית די הצורך לצעירי פועלי-ציון האוסטרים, הדור המפלגתי החדש. אברהם שמואל יוריס נתן ביטוי לדור זה כאשר אמר בנאומו: 'אני נגד ההשתתפות בקונגרס, כי הריקבון של הבורגנות היהודית ידבק גם בתנועתנו'.⁸⁸ נראה שיווריס לא היה בודד בעמדה זו; עובדה היא שהוועידה לא הצליחה להגיע להחלטה מקובלת על הכל.⁸⁹

איי-ההחלטה לא מנעה את מקס רוזנפלד מהשתתפות בישיבה השנייה של 'ועד הקונגרס הווינאי' (Wiener Kongrasskomitees) כנציג פועלי-ציון. בישיבה זו, שנערכה בתחילת מרס 1918, סערה המחלוקת סביב השאלה האם לדרוש זכויות לאומיות גם ליהודי מערב הקיסרות. הכל הסכימו לצורך בהכרה לאומית ליהודי

85. שם, 1 (1 בפברואר 1918), עמ' 10. לא ידוע מי היה האיש שהציג את התזיסים. ברור שלא היה

זה רוזנפלד, שכן הוא לא נכח בכינוס. ראו: שם, שם.

86. D. Rechter, 'Neither East nor West', pp. 214-217, 223.

87. דער יודישער ארבייטער, 1 בפברואר 1918, עמ' 13.

88. שם, שם.

89. שם, שם.

המזרח. רוזנפלד תמך בדרישתו של שטריקר, הנמרץ בין ציוני אוסטריה, שתבע זכויות ליהודי האימפריה האוסטרית במזרחה ובמערבה כאחד (כלומר, הכרה משפטית בקיומה של אומה יהודית אחת באוסטריה כולה).⁹⁰ עם המתנגדים לתביעה נמנו חלק מציוני וינה והמנהיגות הציונית בפראג, שחששו כי קוריה יהודית תפגע באינטרסים החברתיים של יהודי וינה ובוהמיה, השזורים בחיי הציבור הכללי, ותמיט חורבן כלכלי על יהודי מערב האימפריה. הם דיברו על הכרה ביהודי מזרח אירופה כאומה ועל הכרה ביהודי המערב כקבוצה אתנית או עם (Volk).⁹¹ ההבחנה בין יהודי מזרח אירופה לבין יהודי מערב היבשת לא הייתה קבילה במערכת האינדואולוגית של פועלי-ציון, אך הם היו מוכנים לפשרה כנובעת מטעמים טקטיים בלבד, ואף להסבירה ברבים.⁹²

מה הניע את רוזנפלד לייצג את המפלגה בוועד הקונגרס לפני שמוסדותיה אישרו את השתתפותה בקונגרס? נראה לי שהוא כיוון לדעתם של רוב חברי מזכירות המפלגה, או לפחות של החברים המרכזיים בתוכה, בעניין קונגרס יהודי לכלל יהודי אוסטריה.⁹³ תמיכתם ברעיון דרבנה אותם להתעלם מדיוני הוועידה המפלגתית ומקולות של חברים זוטרים צעירים שהתנגדו לצעד הזה. בטאון המפלגה אמנם לא דיווח לקוראים על פעילותו של רוזנפלד בוועד, אבל גם לא הציג שום התנגדות לרעיון הקונגרס היהודי. יוריס, על כל פנים, לא היה יכול להביע את התנגדותו החריפה לרעיון הקונגרס בעמודי דער יודישער ארבייטער, בשונה ממה שהיה בוועידת המפלגה בקרקוב.⁹⁴ רוזנפלד היה נאמן ב'ועד הקונגרס הווינאי' לעמדותיו בכל הנוגע למטרות הקונגרס היהודי ומבנה הקונגרס, והיה קרוב בכך לאגף הרדיקלי ביותר בתנועה הציונית האוסטרית, אך עמדתו לא נראתה רדיקלית די הצורך בקרב פועלי-ציון האוסטרים. מגדל זינגר הסכים לניתוחו של רוזנפלד בדבר הנחיצות בקונגרס יהודי שיילחם להשגת כלים חוקתיים להגנת המיעוט היהודי ולהאטת דחיקתם מעמדותיהם הכלכליות. התהליך שצפה היה בעיניו בלתי נמנע, בהתאם לקונצפציה הפועלית-ציונית⁹⁵ - אך עם זאת פסל כל אפשרות להשתתפות פועלי-ציון בקהל (Jüdische Gemenide) ודחה לחלוטין כל פעולה משותפת עם ראשי הקהל. זינגר ראה את הקהל כמוסד בעל אופי דתי שעיסוקו בענייני פולחן והעריך כי מדובר למעשה בכלי-שרת של התנועה הלאומית הפולנית. ממילא לא היה יכול לראות בקהל שום בסיס לאוטונומיה היהודית

90. D. Rechter, 'Autonomy and its Discontents', pp. 174-175.

91. D. Rechter, 'Neither East nor West', pp. 229-243.

92. דער יודישער ארבייטער, 3 (1 ביוני 1918), עמ' 7.

93. שם, 1 (1 בפברואר 1918), עמ' 10, 13.

94. הוא נאלץ לעזוב את אוסטריה בעקבות השביתה הגדולה של ינואר 1918. שם, 1 (1 בנובמבר

1918), עמ' 11.

95. שם, 8 (1 ביוני 1918), עמ' 2-3.

בנוסח של רוזנפלד.⁹⁶ עם זאת חייב זינגר שיתוף-פעולה בתנועת הקונגרס עם 'מפלגות בורגניות',⁹⁷ כלומר עם הציונים, בנימוק שיש להם ולפעלי-ציון אינטרס משותף בהסרת אבני-הנגף הכלכליות מדרכם של היהודים ובתביעת זכויות לאומיות-פוליטיות ולאומיות-תרבותיות לעם היהודי.⁹⁸ הוא השקיע מאמצים רבים בשכנוע החברים ששללו שיתוף-פעולה זה.

אנשל דוויד לא חלק על נחיצות הקונגרס אך ראה אותו כבלתי-מציאותי. לשיטתו, חוסר הפוליטיזציה של יהודי אוסטריה מנע מהמפלגות לארגנם בתנועה עממית גדולה, בדומה למה שהושג בארצות-הברית וברוסיה. כן טען כי אין בסיס להליכה משותפת עם הציונים - לא בעניינים כלכליים ולא בדרישות לאומיות-פוליטיות. עם זאת הבהיר כי מטרתם של מארגני הקונגרס צריכה להיות הגברת הפוליטיזציה של היהודים.⁹⁹ תפיסתו של רוזנפלד הייתה המורכבת והמעובדת ביותר בקרב פועלי-ציון. הוא תיאר את תנועת הקונגרס ומקומה בכינון האוטונומיה היהודית בהקשרים כללי-יהודיים וכלל-אוסטריים כאחד, על יסוד המסורת של מפלגתו וכן על יסוד מסורת אוסטרו-מרקסיסטית. מעבר לממד הסוציאליסטי, הוא נבדל משטריקר, שדיבר כמותו על כלל יהודי אוסטריה, בכך שהתכוון בעיקר ליהודי גליציה ובוקובינה, רוב בניינם ומניינם של יהודי אוסטריה. זה היה גם סוד קרבתו בעניין הקונגרס למנדל זינגר ולאנשל דוויד, שאף הם התכוונו למעשה, בדבריהם על המוניותה של התנועה, ליהודי מזרח אוסטריה, כלומר להמוני היהודים הגליצאים, שיושבו ארעית ברחבי אוסטריה כולה, ובמיוחד לאלה שישבו בגליציה או החלו לחזור אליה. לפי ניסוחו של דוויד, מוטב היה 'אילו [הקונגרס] היה של כלל יהודי אוסטריה, אך לפחות [שיהיה] של יהודי גליציה ובוקובינה. בו יוכלו השכבות הרחבות העממיות של היהודים להשמיע את קולן'.¹⁰⁰ הקונגרס היה בעיני השלושה כלי יעיל מול עליית כוחה הפוליטי של התנועה הלאומית הפולנית ודרך להשמיע את קולה של התנועה הלאומית היהודית מול הפקרה של המיעוט היהודי בידי הרוב.

רוזנפלד, זינגר ודוויד החשיבו לא רק את ארגון הקונגרס עצמו, אלא גם את עצם תהליך ההתארגנות ותוצאת הלוואי שלו - הגברת המודעות הפוליטית של ההמונים והפצת התודעה הלאומית. מכאן יצא הקצף שלהם נגד המארגנים המערב-אוסטרים שהסתפקו בהשתדלויות ובוויכוחים בחדרי-חדרים ולא גייסו המונים למאבק של ממש, אלא הניחו לשכבות הרחבות, שעוד ליקקו את פצעי המלחמה, בתרדמתן

96. שם, עמ' 4-3.

97. שם, שם.

98. שם, עמ' 4; שם, 1 ביולי 1918, עמ' 4-3.

99. שם, 13 (15 באוגוסט 1918), עמ' 3.

100. שם, 1 ביוני 1918, עמ' 11.

הפוליטית.¹⁰¹ בהתאם לתפיסה זו יצאו זינגר ודוויד למסע הסברה בגליציה, במרס 1918, כאשר הוויכוחים על קיום הקונגרס וייעודו היו בעיצומם. אבל במאי של אותה שנה החלה דעיכה במאמץ הפוליטי לכינון קונגרס של כלל יהודי אוסטריה.¹⁰² עם ריבוי ההתקפות האנטישמיות והחרפת היחסים הבינ־אתניים בגליציה והפוגרומים ששטפו את אדמתה בתדירות הולכת וגוברת, אבדה הרלוונטיות של הקונגרס והעניין הסתיים בלא־כלום.¹⁰³

הקמת המועצות היהודיות הלאומיות ויחס המפלגה לריבונות העמים הסובבים

הצעת הקיסר קארל ב־16 באוקטובר 1918 להקים אוסטריה קונפדרטיבית הייתה הניסיון האחרון לקיים מסגרת משותפת של העמים שישבו באימפריה הקורסת. אך שוב לא היה לה מקום.¹⁰⁴ שום לאום לא היה מוכן להשתתף בקיסרות בתבנית המוצעת. כמה ימים לפני כן הצהירו הפולנים שגם גליציה תיכלל במדינה הפולנית. הצ'כים בבוהמיה הצהירו, לעומת זאת, על נחישותם להיכלל במדינה הצ'כית העומדת לקום.¹⁰⁵ פועלי־ציון הבינו שהקיסרות התפוררה ו'העמים אינם רוצים לשמוע על המדינה הפדרטיבית האוסטרית'.¹⁰⁶ עכשיו הייתה התנועה הציונית הפעילה ביותר בקרב המפלגות היהודיות,¹⁰⁷ ולפועלי־ציון לא נותר אלא להסתגל למציאות החדשה ולהצהיר על עמדותיהם מול פני העתיד. בסוף אוקטובר השמיעו הראשונה דברים מפורשים על הזכות להגדרה עצמית לכלל עמי האימפריה, שתכלול את הזכות לפרישה ולהסתפחות למדינה אחרת. עתה דובר על זכות הפולנים בגליציה להסתפח למדינה הפולנית, על זכותם של האוקראינים במזרח גליציה להסתפח לאוקראינה או להקים ישות אוטונומית,

101. שם, 5 (1 באפריל 1918), עמ' 2; שם, 18 (18 באוקטובר 1918), עמ' 7.

D. Rechter, 'Neither East nor West', pp. 244-246.

103. הספרות בעניין האנטישמיות הגוברת והפוגרומים רחבה. ראו, למשל: L. Chasanovitsch (ed.), *Les Pogroms anti-juifs en Galicie et en Pologne et Novembre et Decembre 1918*, Stockholm 1919.

104. May, *The Passing of the Habsburg Monarchy*, pp. 108-109.
Zeman, *The Break-up of the Habsburg Empire, 1914-1918, A Study in National and Social Revolution*, pp. 217-245; May, *ibid.*, pp. 767-776, 781-784.

106. דער יודישער ארבייטער, 19 (25 באוקטובר 1918), עמ' 4.

107. על העשייה הפוליטית של הציונות בווינה, ראו: D. Rechter, 'Neither East nor West', pp. 250-256. על הציונות בגליציה, ראה: נ"מ גלבר, *תולדות התנועה הציונית בגליציה 1875-*

בדומה לצ'כים.¹⁰⁸ בהקשר ליהודים נתבעו הכרה בהם כמיעוט לאומי בעל זכויות לאומיות,¹⁰⁹ הסרת כלל ההגבלות על ההגירה של היהודים לארץ-ישראל ועל ההתיישבות בה,¹¹⁰ והכרה בשאלה היהודית כשאלה בינלאומית. לצורך השגתם של היעדים האלה נתבעו נוכחות של נציגי האומה היהודית בוועידת השלום, וערבויות בינלאומיות לזכויות המיעוטים באמצעות חבר הלאומים העומד לקום.¹¹¹ דרישה זו האחרונה קיבלה משנה תוקף לנוכח ההתנגדות הפולנית הרחבה להענקת זכויות לאומיות ליהודים ואירועי הדמים שליוו את כינונה של הרפובליקה הפולנית.¹¹²

ב-14 באוקטובר 1918, ביום שהועבר שלטון המדינה לידי יוזף פילסודסקי,¹¹³ ערכו היהודים הפגנות ענק בערים שונות של הקיסרות המתפוררת בתביעה לקבל זכויות לאומיות. ההפגנות ברחבי גליציה נערכו בזמנן של גופים שונים ומפלגות שונות, מכל חלקי הקשת הפוליטית, ובכלל זה פועלי-ציון.¹¹⁴ המפגינים אימצו, בדרך-כלל, תביעות של פועלי-ציון והציונים בכל הנוגע לזכות הגדרה עצמית של העמים, זכויות לאומיות למיעוטים ובכלל זה היהודים, ופיקוח בינלאומי על זכויות המיעוטים. בהפגנות בלא השתתפות הז'פ.ס. הועלו תביעות שקשורות לארץ-ישראל. פה ושם בירכו פועלי-ציון בהפגנות הללו על הקמתה של 'פולין עצמאית ודמוקרטית',¹¹⁵ אך לא אחת נוספו לברכה הסתייגויות בנוסח 'אנו מברכים את פולין העצמאית, אבל

108. דער יודישער ארבייטער, 19 (25 באוקטובר 1918), עמ' 1.

109. שם, עמ' 2.

110. שם, עמ' 3.

111. שם, עמ' 4.

112. מ' לנדא, מיעוט לאומי לוחם - מאבק יהודי פולין בשנים 1918-1928, ירושלים תשמ"ו, עמ' 92-67.

113. ש' נצר, מאבק יהודי פולין על זכויותיהם האזרחיות והלאומיות (1818-1922), תל-אביב תש"ם, עמ' 48; 773, 782, pp. *May, The Passing of the Habsburg Monarchy*.

114. המפלגה ארגנה אספות המוניות בכמה מעריה החשובות של גליציה. חלקן היו משותפות לראשי הקהילה ולמפלגות היהודיות ובכלל זה פועלי-ציון, (כמו בקשאנוב). דער יודישער ארבייטער, 20 (1 בנובמבר 1918), עמ' 7-8. חלק מההפגנות נערכו תוך הסתייגות של ראשי הקהילה ותוך שיתוף עם הציונים (כמו בירוסלב ובקראקוב), שם, 21 (8 בנובמבר 1918), עמ' 6-7. לעתים נערכו ההפגנות בשיתוף עם ז'פ.ס. בלבד (כמו ברישא). שם, 21 (8 בנובמבר 1918), עמ' 5. היו הפגנות שנערכו ללא שיתוף של שום מפלגה אחרת (כמו בטרנוב), שם, 19 (25 באוקטובר 1918), עמ' 7. בבוריסלאב האספה אורגנה על-ידי כל המפלגות היהודיות המקומיות והגיעה אליה נציגות של מפלגה נוספת: ז'פ.ס.ד. בהצהרה רשמית ותגינית ותוך סולידריות עם הפרולטריון היהודי, הבטיחו האחרונים לתמוך בדרישותיהם הלאומיות של היהודים. שם, 20 (1 בנובמבר 1918), עמ' 7. הייתה זו הפעם הראשונה שנציגות מפלגתית של הסוציאליסטים הפולנים תמכה מפורשות ובפומבי בדרישות הלאומיות היהודיות. יש לציין כי היה זה רק מקרה מקומי שביטא את היחסים הידידותיים בין פועלי-ציון בבוריסלב לבין הסניף המקומי של ז'פ.ס.ד. למשל בטרנוב. שם, 19 (25 באוקטובר 1918), עמ' 7.

מאבקנו יתנהל נגד כל הרוצים לדכאנו'.¹¹⁶ הקריאה להגנה פעילה על הזכויות הלאומיות של היהודים יצאה מלמברג, עיר שעמדה כבר על סף פיצוץ אתני. באספה שארגנו שם פועלי-ציון, בהשתתפות אלפים רבים, הוכרז כי 'הפועלים היהודים לא יבקשו את זכויותיהם. הם יאבקו עליהן, ואם יהיה צורך יעלו על בריקדות'.¹¹⁷ ניבאו ולא ידעו מה ניבאו...

בו ביום ארגנו המפלגות היהודיות (פועלי-ציון, הציונים, ז'פ.ס.) הפגנה המונית בנובי-סאנץ ובין המצטרפים אליה היו החסידים המקומיים. קנבל, שדיבר בהפגנה זו בשם פועלי-ציון, קרא ליצירת ועד משותף של כל המפלגות היהודיות בעיר, להגנה על האינטרסים המשותפים של כל האוכלוסייה היהודית. הצעתו התקבלה פה-אחד.¹¹⁸ באחד בנובמבר קרא קנבל בדער יודישער ארבייטער לכל הסניפים המקומיים ללכת בדרכי נובי-סאנץ, ולהקים ועד משותף ארעי של כל המפלגות שיכהן עד לבחירת 'הנציגים הלגיטימיים [של היהודים]'. אלה ייבחרו על-ידי א ס פ ה מ כ ו נ נ ת י ה ו ד י ת ... הנציגות הזמנית הזו צריכה, קודם כל, לתפוס את השלטון מידי אנשי הקהלים היהודים'.¹¹⁹ היה זה, למעשה, צעד ראשון למימושה של תוכנית רוזנפלד בדבר אוטונומיה לאומית המבוססת על התאקהילתי.

הקריאה נשאה פרי. אישים בציונות הגליציאית יצאו בקריאה דומה.¹²⁰ מועצות לאומיות יהודיות החלו לקום בווינה ובפראג, בגאליציה ובבוקובינה, תוך חיקוי בהתאמה של המועצות שהקימו העמים הסובבים וכתוצאה משיתוף-פעולה בין המפלגות היהודיות השונות. הן חיפשו דרך להגשים מטרת לאומיות לנוכח צורכי השעה, שחייבו פעילות נמרצת ומידית, והדחפות סיפקה לפועלי-ציון היתר אידאולוגי לשיתוף פעולה עם גורמים לא פרולטרניים.¹²¹ ככל הידוע לנו לא התנהל שום ויכוח פנימי בפועלי-ציון על הצורך בהצטרפות למועצות או ביוזמה להקמתן. הם הצטרפו אליהן בכל מקום שהייתה בו נוכחות מפלגתית. עם זאת, בעיני פועלי-ציון המועצות הלאומיות היו ארעיות, עד להקמת ועידה מכוונת יהודית, שיוחלט בה על בחירות הנציגים הלגיטימיים של היהודים.¹²²

ב-2 באוקטובר 1918 נועדו בקראקוב נציגים של סניפי המפלגה במערב גליציה להתייעצות - בהיעדר כל אפשרות לזימון ועידה מסודרת. ככל הנראה הצליחו להגיע

116. שם, 20 (1 בנובמבר 1918), עמ' 7-8.

117. שם, 21 (8 בנובמבר 1918), עמ' 5.

118. שם, 20 (1 בנובמבר 1918), עמ' 8.

119. שם, עמ' 3. ההדגשה במקור. והשוו: שם, 24 (6 בדצמבר 1918), עמ' 2.

120. גלבר, תולדות התנועה הציונית בגליציה 1875-1918, עמ' 837.

121. על המנהיגות היהודית, ראו: לנדא, מיעוט לאומי לוחם, עמ' 30-42. על נכונות פועלי-ציון לשתף פעולה עם חוגים בורגניים, ראו: דער יודישער ארבייטער, 20 (1 בנובמבר 1918), עמ'

2-1.

122. שם, 24 (6 בדצמבר 1918), עמ' 2.

לתיאום בעמדותיהם בכל הנוגע למדיניות המתבקשת.¹²³ ב־4 בנובמבר הוקמה בקראקוב המועצה הלאומית היהודית של מערב גליציה ביוזמה משותפת של פועלי־ציון, ז' פ.ס. והציונים. שיפר, ששהה באותם ימים בקראקוב, במסגרת שירותו הצבאי, היה נציגם הבכיר של פועלי־ציון במועצה.¹²⁴ הוא וחבריו לגוף החדש פרסמו מצע משותף, שכלל דרישות להכרה ביהודים כמיעוט לאומי הזכאי לזכויות לאומיות, לשוויון זכויות אזרחי מלא, לביטול כל ההגבלות החוקיות והמנהליות על האוכלוסייה היהודית, ולייצוג פרופורציונלי בכל מוסדותיה של המדינה הפולנית.¹²⁵ על־פי תיאורו של שיפר, כחודשיים לאחר כינון המועצה, הרכבה נקבע על יסוד פריטט של שלוש המפלגות היהודיות,¹²⁶ ופירוש הדבר היה ויתור גדול מצד הציונים, שהיו ללא ספק הגורם הגדול והבולט בחבורה זו. המועצה הלאומית היהודית האמורה יצרה קשר עם מועצות לאומית שקמו בערים אחרות במערב גליציה (נובי־סאנץ, טרנוב, ריישא, דומברובה) והפכה בכך, הלכה למעשה, למועצה הלאומית היהודית של מערב גליציה.¹²⁷ ימים ספורים לאחר כינונה של המועצה הלאומית היהודית פנו יושבי־הראש שלה

123. 'קנעכעל', 'צווישן צוויי וועלט מלחמות', אין: ר' מאהלער (רעד), ספר סאנץ, עמ' 412; א' כאמעט, (רעד), טארנע, קיום און חורבן פון א יידישער שטאט, תל־אביב 1954. נראה ששלמה וולנר בלבד את הוועידה הכלל־אוסטרית של פועלי־ציון בדצמבר 1917 עם ההתייעצות המערב־גליציאית באוקטובר 1918. ש' וולנר, 'השלמות לתולדות פועלי־ציון', א' באומינגר, מ' בוסאק ונ"מ גלבר (עורכים), ספר קראקא, עמ' 274.

124. 'הירשהויט, ד"ר י. שיפער, זיין לעבן, ז' 204-205; גלבר טעה בתיארוך של האירועים. N. M. Gelber, 'The National Autonomy of Eastern-Galician Jewry in the West Ukrainian Republic, 1918-1919', in: I. Lewin (ed.), *A History of Polish Jewry during the Revival of Polish Jewry*, New York 199, p. 233

125. דער יידישער ארבייטער, 24 (6 בדצמבר 1918), עמ' 6.
126. 'שיפער], 'דער יידישער פאלקס פריילינג אין דער נייער פוילישער מלוכה (בפרט אינ'ם אמאליגען גאליציען)', שם. הוועד עצמו מנה 45 חברים, שנחלקו בצורה פריטטית בין שלוש המפלגות. הנשיאות מנתה 15 חברים (חמישה מכל מפלגה), כולל שלושה יושבי־ראש: ד"ר י' טהון (הציונים), ד"ר נ' שולדנפריי (מז' פ.ס.), וד"ר י' שיפר (מפועלי־ציון).

127. 'שיפער] שם. ראו גם: א' כאמעט, 'די ציוניסטישע באוועגונג אין טארנע', אין: א' כאמעט (רעד.), טארנע, קיום און חורבן פון א יידישער שטאט, תל־אביב 1954, ז' 387. המחבר היה עד לאירועים. יוסף טענענבוים, גאליציע, מיינ אלטע היים, בוענאס איירעס 1952, ז' 217-218; M. Gelber, 'The National Autonomy of Eastern-Galician Jewry', p. 233; שיפר דיווח שהמתבוללים ביקשו להצטרף אל המועצה הלאומית היהודית וזו דחתה אותם על הסף. יש להבדיל בין המועצה הלאומית היהודית ממערב גליציה, שמרכז הכובד שלה היה באופן טבעי בקראקוב, לבין 'הוועד היהודי המאוחד' בקראקוב, שבו פעלו מתבוללים ולאומיים אלה לצד אלה. השוו: י' שיפער], 'דער יידישער פאלקס פריילינג אין דער נייער פוילישער מלוכה (בפרט אינ'ם אמאליגען גאליציען)', דער יידישער ארבייטער, 23 (29 בנובמבר 1918), עמ' 2-3; מ' לנדא, מיעוט לאומי לוחם, עמ' 343-344.

לפק"ל (P.K.L.) - ועד החיסול הפולני שהטיל את מרותו על מערב גליציה) וביקשו את הכרתו במועצה כנציגת המיעוט היהודי ואת אישורו לארגון כוחות הגנה על האוכלוסייה היהודית. בעצם הפנייה היה משום הכרה בפק"ל כנציג השלטון הפולני החדש. לפי עדותו של שיפר, שהשתתף בפגישה, ועד החיסול הכיר במועצה הלאומית היהודית כנציגת 'העם היהודי' בגליציה אך נמנע מכל הכרזה פוליטית מחייבת. ועד החיסול גם הסכים שהיהודים יקימו מיליציה משלהם לצורכי הגנה עצמית.¹²⁸

מועצה חשובה אחרת הוקמה בפשמישל, שהפכה מעט לפני כן למוקד של מאבק בין פולנים ואוקראינים על רקע מקומה של העיר במבואות המערביים של מזרח גליציה והרכבה האתני המערב. בראש המועצה הזאת עמד מקס רוזנפלד, חרף העובדה שסיעת פועלי-ציון מנתה רק שלושה מבין תשעה-עשר חברי המועצה. אין ספק שהבחירה נבעה משיעור-הקומה האינטלקטואלי של האיש. הוא כיהן בתפקידו עד לפטירתו בטרם עת בפברואר 1919. המועצה בראשותו זכתה להכרה דה-פקטו של אוקראינים ושל פולנים כאחד, ושמרה על עמדה נייטרלית במאבק בין שני הגורמים האלה, בניגוד למה שאירע בקראקוב ובהתאמה עם השקפתו של רוזנפלד. גם בפשמישל הוקמה מיליציה יהודית והמועצה הלאומית היהודית הכתיבה את מדיניות הפעולה שלה.¹²⁹

בסוף אוקטובר הוקמו מועצות לאומיות יהודיות בשורה ארוכה של ערים בגליציה המזרחית, בהשתתפותם של פועלי-ציון.¹³⁰ המועצה הלאומית היהודית של מזרח גליציה, שהממשל האוקראיני המקומי הכיר בה כנציגה הלגיטימית של יהודי מזרח גליציה, הוזמנה להצטרף למועצה הלאומית האוקראינית.¹³¹ ההזמנה נדחתה, כדי שלא לפגוע בעמדתה הנייטרלית במאבק בין הפולנים לבין האוקראינים על עתידה של גליציה

128. 'י' [ש'פער], 'דער יודישער פאלקס פרילינג אין דער נייער פוילישער מלוכה (בפרט אינ'ם אמאליגען גאליציען), דער יודישער ארבייטער, 24 (6 בדצמבר 1918), עמ' 6. נראה לי כי בפגישת אנשי המועצה הלאומית היהודית עם אנשי פ.ק.ל. ב-8 בנובמבר 1918 התנה ועד החיסול את הקמתה של המיליציה היהודית בצירוף של נציגי המתבוללים למועצה היהודית. כך נולד באותו יום 'הוועד היהודי המאוחד' בקראקוב, שתחת מרותו הוקמה המיליציה היהודית. הרכב הוועד המאוחד היה שונה מהרכב הוועד הלאומי, לאור העובדה שבוועד המאוחד פעלו גם מתבוללים, וביניהם המתבולל המתון אדולף גרוס. ראו מכתבם של טהון וגרוס לוועד החיסול הפולני מ-9 בנובמבר 1918. מ' לנדא, מיעוט לאומי לוחם, עמ' 343-344. על ההגנה העצמית בקראקוב ראו: 'י' ביליג, 'לתולדות ההגנה העצמית בקראקוב, קטעי יומן', א' באומינגר, מ' בוסאק ונ"מ גלבר (עורכים), ספר קראקא, עמ' 193-201. וכן: Schipper, str. 421-422.

129. 'י' אלטבאואר, 'פשמישל עוברת תחת שלטון פולני' בתוך: א' מנצ' (עורך), ספר פשמישל, תל-אביב תשכ"ד, עמ' 188.

M. Gelber, 'The National Autonomy of Eastern-Galician Jewry', p. 231. 130.

131. ר' פאהן, געשיכטע פון דער יודישער נאציאנאלער אטאנאמיע אין פעריאד פון מערב אוקראינישער רעפובליק, לעמבערג 1933, ז' 55-61.

המזרחית, אך פועלי-ציון בהנהגת שוסהיים, ונציגי ז'פ.ס., התנגדו לצעד הזה. פועלי-ציון דרשו הכרה חד-משמעית ברפובליקה המערב-אוקראינית ונקיטת כל הצעדים הפוליטיים הכרוכים בכך.¹³²

בתחילת נובמבר 1918, סמוך להכרזת העצמאות של פולין, כתב מנדל זינגר: 'אנו רוצים להיות העוזרים הנאמנים של הדמוקרטיה הפולנית בהקמתה של פולין מאוחדת עם משלה דמוקרטית באמת'.¹³³ אבל לאחר שהחלו להגיע הידיעות על הפוגרום בלבוב השתנתה הנימה לחלוטין. אפילו שיפר, שיחסו לתקומת פולין היה עד לאותה עת בדרך-כלל חיובי, אם לא חם ואוהד, החל להתייחס למדינה הפולנית החדשה בנימה מרירה מאוד. 'ברחוב היהודי הסתכלו במבט רועד במופע המופלא', כתב שיפר על הקמתה של פולין העצמאית, והוסיף: 'וכל הפיות שאלו את השאלה: האם לעם הפולני המשוחרר תהיה מילה משחררת לגבי השאלה היהודית? ... ההמון הפולני ענה בפוגרומים'.¹³⁴ ההשוואה בין גישתם של הפולנים לשאלה היהודית ובין גישתם של האוקראינים התחילה להופיע בתדירות הולכת וגדלה בביטאון המפלגתי. 'משום מקום אין מגיעות ידיעות על התנפלויות של האוקראינים על יהודים', נכתב שם. '... אבל במקומות שהפולנים נכנסים אליהם, שם מתרחשות שחיטות פראיות של הפולנים ביהודים'.¹³⁵ אין תמה אפוא שפועלי-ציון החלו לנקוט עמדה פרו-אוקראינית מתוך רצון לגמול לאלה שהכירו ביהודים כמיעוט לאומי ולא נראו באותם הימים כפורעים בהם.¹³⁶

סיכום

גיוסם של חברי פועלי-ציון לצבא האוסטרי, השתלטות צבא הצאר על גליציה ובוקובינה, זרם הפליטים היהודים שנדד אל מערב האימפריה האוסטרו-הונגרית, וכן

132. ר' פאהו, שם, עמ' 19-26, 33, 36-41, 67; M. Gelber, 'The National Autonomy of Eastern-Galician Jewry', p. 235, 246-252. על פועלי-ציון בלבוב בין סוף 1918 לבין תחילת 1919 ראה: נ' בוקסבוים, 'זכרונות וועגן ארבעט און פרעסע אין מזרח גאליציע', ארבעטער צייטונג, 1918-1928, צום 10 יעריקן יובל פון דער פועלי-ציון פרעסע אין פוילן, ז' 222-225.

133. דער יודישער ארבייטער, 21 (8 בנובמבר 1918), עמ' 1. ההדגשה במקור.
134. י. ש[יפער], 'דער יודישער פאלקס פריילינג אין דער נייער פוילישער מלוכה (בפרט אינ'ם אמאליגען גאליציען)' דער יודישער ארבייטער, 23 (29 בנובמבר 1918), עמ' 2.
135. שם, 22 (22 בנובמבר 1918), עמ' 3.
136. שם, 21 (8 בנובמבר 1918), עמ' 4.

עזיבה, גיוס או ניתוק של מנהיגות המפלגה וניתוקה מעורף התנועה - כל אלה הביאו להצטמקות המפלגה לאחר פרוץ המלחמה.

החברים הצעירים שיקמו חלק מן הפעילות הפוליטית של המפלגה בווינה, אך העיניים צפו מזרחה, אל גליציה ובוקובינה ואל היהודים שלהן. יהודים אלה היו המען של עיקר הפעילות הפוליטית המפלגתית. המאבק המרכזי בשנות המלחמה היה על השגת אוטונומיה להם, גם אם הדיבורים נסכו לעתים קרובות על יהודי אוסטריה בכללותם.

היחס למדינה הפולנית שנצפתה באופק היה לרוב קר וחדשני, למעט יחסן של הקבוצות המפלגתיות במערב גליציה. אך גם בקרבן התעוררו ספקות ככל שגילווי האנטישמיות בגליציה הלכו ולבשו צורות רצחניות יותר ויותר. משהוברר כי אין תוחלת לתביעה הישירה מהמנהיגות הפולנית שתכיר ביהודים כמיעוט לאומי, פנו חברי המפלגה לאפיקי מאבק חדשים, ציבוריים ופנים-יהודיים, כמו תנועת הקונגרס. בכירי המפלגה שיתפּוּרפּעוּלה בארגון תנועת הקונגרס, אך בתוך המפלגה פנימה התגלו חילוקי-דעות בכל הנוגע לחתירה לאחדות כללי-יהודית בתנועת הקונגרס ולעצם נחיצותו של הקונגרס. עם זאת הודגש הצורך בעצם ההתארגנות של תנועה המונית שתעורר את הציבור היהודי למאבק וללכידות ברוח לאומית. כך או כך, תנועת הקונגרס איבדה מהרלוונטיות שלה עם הידרדרות היחסים הבינ-אתניים בתוך האימפריה, עד להתפרקותה הסופית והכואבת בכל הנוגע ליהדות הגליציאית.

פועלי-ציון הצטרפו למועצות היהודיות הלאומיות ברחבי האימפריה. לעתים במעמד שווה לשותפים אחרים, לעתים כשותף זוטר ולעתים כשותף בכיר - בהתאמה עם כוחה של המפלגה בכל מקום רלוונטי ועם המשקל של מנהיגותה המקומית. עם התפוררות השלטון האוסטרי ופרוץ המלחמה הפולנית-אוקראינית, נמנעה המפלגה מנקיטת עמדה אחידה. במערב גליציה עמדה המפלגה לימין המדינה הפולנית החדשה. במזרח גליציה תבעה המפלגה התייצבות חד-משמעית לימין המדינה האוקראינית. בפשמישל, בגבול המערבי של מזרח גליציה, הועלתה תביעה לנייטרליות במאבק. עם זאת כביטאון שיצא לאור בווינה הופיעו ביטויים של תמיכה במדינה האוקראינית, שהצטיירה כמכבדת את זכויות היהודים, וגינוי מקביל של העמדה הפולנית הרשמית.